

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра романо-германської філології

«Національно-культурна специфіка фразеологічних одиниць німецької мови з рослинним компонентом»

Кваліфікаційна робота здобувача
освітнього ступеня магістр
спеціальності 014.02 Середня освіта
освітньої програми
Мова і література (німецька)
Неклій Сергія Валентиновича
Керівник
к. філол. н., доцент Головіна Н.Б.
Рецензент
к. філол. н., доцент Вдовенко Т.О.

Робота допущена до захисту

на засіданні кафедри романо-германської філології
протокол № 5 від « 4 » грудня 2019 р.

Завідувач кафедри

Гад Гадіна Б.Г.
(підпис) (прізвище, ініціали)

Робота пройшла публічний захист
на відкритому засіданні ЕК

« 23 » січня 2020 р.

Оцінка 92 відмінно

(за стобальною шкалою) (за традиційною шкалою)

Голова ЕК

Ступак І.В.
(підпис) (прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота на тему: “Національно-культурна специфіка фразеологічних одиниць німецької мови з рослинним компонентом” присвячена проблемі взаємозв’язку мови народу та його культури, обумовленим особливостями світобачення та характером пізнання дійсності певним етносом.

Методологічну основу дослідження становлять наукові праці з загального мовознавства та семасіології (М. Ф. Алефіренко, В. В. Левицький, М. П. Кочерган, Е. С. Кубрякова, О. О. Потебня, О. О. Тараненко, W. Fleischer), фразеології (М. І. Зимомря, Р. П. Зорівчак, В. І. Гавриць, Пророченко, Cs. Földes), лінгвокультурології (Н. Д. Арутюнова, Г. О. Булашев, В. А. Маслова, В. М. Телія, J. Knobloch), проблем міжкультурної комунікації (Ф. С. Бацевич, Kirkwood, A. Wierzbicka) та ін.

Визначення національно-культурної специфіки фразеологічних одиниць німецької мови з рослинним компонентом здійснено за допомогою лінгвокультурологічного аналізу з використанням описового та структурного методів лінгвістичних досліджень.

Структурно-семантичними центрами трансляції національно-культурного значення ФО обрано 3 фразеологічні групи, до складу яких входять назви дерев, польових культур та квітів. З урахуванням лінгвістичного та екстралінгвістичного чинників з’ясовано специфіку семантичної інтерпретації денотативно-сигніфікативного компонента значення рослинних назв у складі ФО та визначено їх роль у формуванні її загальної семантики. Підкреслено роль фонових знань у процесі актуалізацій конотацій рослинного компонента в німецькій фразеології. Окремо звернуто увагу на методичні аспекти формування міжкультурної комунікативної компетенції школярів у процесі вивчення фразеології німецької мови.

Ключові слова: фразеологізм, семантика, конотація, внутрішня форма, національно-культурний компонент значення.

SUMMARY

The qualification work on the topic: "National-cultural specificity of phraseological units of German language with a plant component" is devoted to the problem of interrelation of the language of the people and their culture, conditioned by the peculiarities of worldview and the character of knowledge of reality by a certain ethnos.

The methodological basis of the research is the scientific works on general linguistics and semiology (M. Alefirenko, V. Levitsky, M. Kochergan, E.Kubryakova, O. Potebnya, O. Taranenko, W. Fleischer), phraseology (M. Zimomrya, R. Zorovchak, V. Gavris, Prophetchenko, C. Földes), linguocultural studies (N. Arutyunova, G. Bulashev, V. Maslova, V.Teliya, J. Knobloch), Problems of Intercultural Communication (F. Batsevich, Kirkwood, A. Wierzbicka) and others.

Determination of national-cultural specificity of phraseological units of the German language with a plant component was performed using linguacultural analysis using descriptive and structural methods of linguistic research.

Structural and semantic centers of translation of the national and cultural significance of the phraseology have selected 3 phraseological groups, which include the names of trees, field cultures and flowers. Taking into account the linguistic and extra linguistic factors, the specificity of the semantic interpretation of the denotative-significative component of the meaning of the plant names in the structure of phraseology is determined and their role in the formation of its general semantics. The role of background knowledge in the process of updating plant component connotations in German phraseology is emphasized. Particular attention is paid to the methodological aspects of the formation of intercultural communicative competence of students in the process of studying the phraseology of the German language.

Keywords: phraseology, semantics, connotation, internal form, national-cultural component of meaning.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	6
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СПЕЦИФІКИ ФРАЗЕОЛОГІЇ	12
1.1. Фразеологізми як знаки вторинної мовної номінації.....	12
1.2. Основні підходи до вивчення фразеологічних одиниць.....	18
1.3. Фразеологія в контексті лінгвокультурології.....	24
Висновки до розділу 1	30
РОЗДІЛ 2. ФРАЗЕОЛОГІЗМИ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ З РОСЛИННИМ КОМПОНЕНТОМ ЯК ЗНАКИ З КУЛЬТУРНОЮ СЕМАНТИКОЮ	32
2.1. Поняття національно-культурної семантики фразеологізмів.....	32
2.2. Рослинний компонент як маркер національно-культурної семантики фразеологізмів німецької мови.....	36
2.2.1. Рослинний компонент з денотативно-сигніфікативним значенням “дерева”.....	37
2.2.2. Рослинний компонент з денотативно-сигніфікативним значенням “польовікультури”.....	44
2.2.3. Рослинний компонент з денотативно-сигніфікативним значенням “квіти”.....	57
Висновки до розділу 2	61
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ	63
3.1. Методика реалізації компетентнісного підходу і формування іншомовної компетентності особистості.....	63

3.2. Форми роботи з фразеологізмами німецької мови з рослинним компонентом.....	67
Висновки до розділу 3.....	73
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	79

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДСЗ – денотативно-сигніфікативне значення

РК – рослинний компонент

ВФ – внутрішня форма

ФО – фразеологічна одиниця

ВСТУП

Кваліфікаційна робота на тему: “Національно-культурна специфіка фразеологічних одиниць німецької мови з рослинним компонентом” присвячена проблемі взаємозв’язку мови народу та його культури, обумовленим особливостями світобачення та характером пізнання дійсності певним етносом.

Розробка питання про національно-культурну специфіку фразеологічних одиниць німецької мови з рослинним компонентом, визначення їх складників, а також вивчення мовних шляхів утворення стійких зворотів цього типу спирається передусім на останні досягнення вітчизняного та зарубіжного мовознавства, фразеології, лінгвокультурології та семасіології, висвітлені в роботах представників різних наукових шкіл, до яких належать такі вчені як Б. М. Ажнюк, М. Ф. Алефіренко, Н. Д. Арутюнова, А. Я. Баран, Е. Бенвеніст, Г. О. Булашев, В. фон Гумбольдт, А. Вежбицька, І. Р. Вихованець, В. І. Гаврись, С. Н. Денисенко, Д. О. Добровольський, В. В. Жайворонок, В. П. Жуков, М. І. Зимомря, Р. П. Зорівчак, В. Б. Касевич, Ю. М. Караулов, Г. В. Колшанський, В. І. Кононенко, М. П. Кочерган, О. С. Кубрякова, О. В. Кунін, М. М. Маковський, В. М. Мокієнко, О. О. Потебня, О. П. Пророченко, В. І. Пустовалова, Л. І. Ройзензон, О. О. Тараненко, W. Eismann, W. Fleischer, Cs. Földes, J. Knobloch, F. Kraas, Chr. Schindler, S. Ullmann та ін.

Проблематика національно-культурної специфіки фразеологічних одиниць німецької мови відкриває нові перспективи лінгвокультурології (Н. Д. Арутюнова, Г. О. Булашев, О. Б. Вальо, В. І. Гаврись, І. О. Голубовська, В. І. Кононенко, В. А. Маслова, В. М. Телія) та є особливо актуальною у міжкультурній комунікації (Ф. С. Бацевич, М. І. Зимомря, Р. П. Зорівчак, О. В. Кунін, М. І. Онищук, Н. W. Kirkwood, A. Wierzbicka).

Актуальність теми зумовлюється загальною спрямованістю сучасної науки на лінгвістичне висвітлення проблеми взаємодії мови й культури, мови

й етносу в діапазоні культурно-національної свідомості та стереотипів народного мислення на основі визнання мови як національно-культурного феномену, який концентрує в собі безкінечну та невичерпну цілість духовних устремлінь того чи іншого етносу, оскільки є його творчим продуктом, який виступає індикатором життя та інтелектуальної орієнтації людини в предметному світі (природи), а система мовних значень співвідноситься в інтерпретативному режимі з культурною компетенцією носіїв мови.

Мета і завдання дослідження сфокусовані на вивченні фразеології німецької мови та визначенні її національно-мовної специфіки на основі лінгвокультурологічного аналізу фразеологічних одиниць з рослинним компонентом різних семантичних типів з урахуванням мовних та позамовних чинників їх формування в процесі вторинної номінації, що передбачає:

- вивчення теоретичної та методологічної бази дослідження національно-мовної специфіки фразеологічних одиниць;
- визначення ролі фразеологічних одиниць у процесі вторинної номінації;
- з'ясування питання про лінгвокультурологічний статус фразеології;
- висвітлення проблеми національно-культурної семантики фразеологізмів;
- визначення ролі рослинного компонента в формуванні національно-культурної семантики фразеологічних одиниць німецької мови;
- встановлення зв'язку між денотативно-сигніфікативним значенням рослинного номена (дерево, кущ, сільськогосподарська, городня рослина, квітка, плід) та його конотативним компонентом в складі фразеологічних одиниць німецької мови;
- вивчення питання про методичні аспекти формування міжкультурної комунікативної компетенції школярів у процесі вивчення фразеології;
- вивчення методики реалізації компетентнісного підходу і формування іншомовної компетентності особистості;

- визначення методичних форм компетентнісного навчання на прикладі вивчення національно-мовної специфіки фразеологізмів німецької мови з рослинним компонентом.

Об'єктом дослідження обрано фразеологічні одиниці німецької мови, які відповідають основним критеріям їх виділення: семантична цілісність, образність, стабільність компонентного складу, усталеність порядку слів, нарізнооформленість, автоматичність відтворення в мовленні. За нижню межу приймаються стійкі синтаксичні конструкції зі структурою словосполучення, верхню межу становлять стійкі звороти зі структурою речення.

Предмет дослідження становить національно-культурна специфіка фразеологічних одиниць німецької мови з рослинним компонентом.

Методи дослідження:

- *метод суцільної вибірки* – для здійснення процедури збору фактичного матеріалу з одно- та двомовних лексикографічних джерел;
- *описовий метод* – для планомірної інвентаризації та верифікації фразеологічних одиниць та укладання дослідницької картотеки;
- *структурний метод з методиками дефініційного та компонентного аналізу* – для виявлення денотативного, сигніфікативного, конотативного значень та визначення домінантної семи в семантичній структурі фразеологізму;
- *метод лінгвокультурологічного аналізу* – для з'ясування фразеологічного значення у зв'язку з мовними та позамовними чинниками його формування в процесі вторинної номінації.

Джерельну базу дослідження становлять фразеологічні одиниці німецької мови з прозорою внутрішньою формою (усього: 107 од.), вилучені з одно- та двомовних фразеологічних словників німецької мови: Duden. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten (Band 11, 1992), Duden. Zitate und Aussprüche (Band 12, 1992), Німецько-руський фразеологічний словарь

(составитель Л. Э. Бинович, 1995), Wörterbuch für Redensarten und Redewendungen [Електронний текст].

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання матеріалу дослідження та його результатів у професійній діяльності вчителя німецької мови. Теоретичні та практичні матеріали магістерської роботи можуть бути викладені в науковій публікації, в доповіді на науково-практичній конференції, при підготовці до складання ЗНО, під час розробки навчального проекту, підготовки наукового проекту для участі у Всеукраїнському конкурсі Малої академії наук, в організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів та учнів профільних класів загальноосвітніх шкіл.

Результати апробації кваліфікаційної роботи. Апробацію результатів вивчення національно-культурної специфіки фразеологічних одиниць німецької мови було здійснено на науково-практичних конференціях: «Актуальні питання філологічних наук: наукові дискусії» (м. Одеса, 22-23 березня 2019 р.), «Пріоритетні напрями європейського наукового простору: пошук студента» (м. Ізмаїл, ІДГУ, 14 листопада 2019 р.).

Основні положення кваліфікаційної роботи відображено в двох статтях, опублікованих у збірнику науково-практичної конференції «Актуальні питання філологічних наук: наукові дискусії» (м. Одеса, 22-23 березня 2019 р.) та в збірнику олодих вчених, аспірантів та студентів Ізмаїльського державного гуманітарного університету «Пріоритетні напрями європейського наукового простору: пошук студента. Випуск 9. Рослинна фразеологія німецької мови як засіб формування лінгвосоціокультурної компетентності школярів».

Структура роботи відповідає поставленій меті та завданням дослідження. Робота складається з трьох розділів та підрозділів, які тематично відповідають змісту заявлених у основних розділах наукових проблем та розкривають їх на основі детального розгляду окремих питань, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної

літератури, який налічує 50 наукових, 8 довідкових, у т. ч. 4 ілюстративних та 4 джерел ІНТЕРНЕТ-ресурсів (усього: 62 позиції).

Загальний обсяг роботи – 84 стор. (3,3 др. арк.); обсяг тексту без списку використаної літератури складає 76 сторінок, що відповідає рекомендованому обсягу кваліфікаційної роботи магістра, визначеному “Положенням про кваліфікаційні роботи” зі змінами та доповненнями, затвердженим на засіданні вченої ради ІДГУ від 31 жовтня 2018 р., пр. № 3.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СПЕЦИФІКИ ФРАЗЕОЛОГІЇ

1.1. Фразеологізми як знаки вторинної мовної номінації

Теорія мови розглядає поняття вторинної номінації як складне явище з характерними для нього властивостями надавати певному конкретному або абстрактному поняттю іншу назву, в якій об'єктивується його оцінка з боку носіїв мови, якому воно належить. За визначенням видатного українського вченого О. О. Тараненка, вторинна номінація – це “надання об'єкту іще однієї назви з іншою мотивованістю і з певною спеціальною метою або як трансформацію попередньої назви об'єкта” [36, с. 386]. Така ж думка лежить в основі визначення цього поняття автором лінгвокультурологічної парадигми дослідження в лексиці та фразеології В. М. Телії, яка розглядає вторинну номінацію як “використання матеріальної оболонки вже наявної одиниці як назви іншої реалії” [39, с. 336] на основі багаторічних досліджень мови в площині загальної та структурної ідіоматики, категорії опосередкованої номінації, мовних механізмів експресивності, комп'ютерної фразеографії, культурної конотації, культурної інтерпретації мовних знаків, лінгвокультурології.

За визначенням О. С. Кубрякової, “вторинна номінація має в своєму розпорядженні способи комбінувати об'єктивне відображення реалії та відношення названого до нього, яке “нашаровується” на об'єктивний зміст” [15, с. 224].

Формулюючи позицію власного бачення проблеми вторинної номінації, яку вважають одним із найпоширеніших та найпродуктивніших способів вербалізації навколишнього світу, багато хто з сучасних

вітчизняних та зарубіжних вчених основну увагу приділяють фактору впливу мотиваційних ознак, які виокремлюються від вже існуючих у семантичній структурі первинної назви та виконують функцію внутрішньої, семантичної мотивації “новоутвореної” назви, не змінюючи зовнішньої оболонки вже існуючої [17, с. 113; 24, с. 38; 50, с. 11 – 12].

Детально вивчаючи номінативні одиниці з точки зору конотативного аспекту їх семантики В. М. Телія звертає увагу на те, що “мотивуючий компонент відіграє роль свого роду каталізатора, який провокує по типу ланцюгової реакції розвиток деякої події, та власне – виникнення емоційної реакції на позначуване, що перетворюється на емотивно-оцінне відношення, яке, в свою чергу, розширюється до відношення прагматичного, спрямованого на повідомлення про вираження схвалення або несхвалення деякої властивості, про яку і повідомляється в висловленні, що містить найменування, яке включає даний мотивуючий компонент” [38, с. 73 – 74]. У традиційно сформованому понятті експресивності як частині вторинного значення слова або фразеологізму та засобу виразності мовного знака, тобто не нейтрального способу відображення дійсності вчена розрізняє суб’єктивну модальність, що забарвлює значення ціннісно, що надає ту чи іншу значимість (важливість, естетичність, корисність та под.) позначуваному та емотивний зміст цієї модальності, посередництвом якого виражається пейоративне або меліоративне відношення до позначуваного, а також на стилістично марковані сигнали, та насамперед – на мотивуючу основу цих модусів, що формується за рахунок асоціативно-образного сприйняття певного об’єкта або звукосимволічного його представлення [там само, с. 74]. Саме завдяки особливостям експресивно-забарвлених значень мовних одиниць стає можливим пояснення механізму вторинної номінації.

Роблячи акцент на цілісності та образності значення фразеологічної одиниці, зокрема на тому, що лексичний склад компонентів ФО визначає їх відтворюваність, В. В. Виноградов неодноразово зосереджує увагу на “потенційному змісті слів, які беруть участь у створенні фразеологізмів”, а

також їх на “потенційній образності” [37, с. 23 – 24]. За цим, питання про сутність вторинної номінації становить невід’ємну частину конотативного компонента значення, що відповідає традиційному поняттю внутрішньої форми (далі – ВФ), запропонованому мовознавству О. О. Потебнею.

Український вчений, розвиваючи ідеї В. фон Гумбольдта про “внутрішню форму”, суть якої полягає в тому, що “вона є співвідношенням змісту думки до свідомості; вона показує, як уявляється людині її власна думка” [27, с. 83], розглядав ВФ з точки зору її аперцептивної природи, зокрема залежності формування вторинного образу від раніше пізнаного на основі попереднього досвіду людини, котрий вбирає в себе колективний досвід певного національного суспільства, у зв’язку з чим ВФ, яка виступає основою мотивованості, виконує функцію з’єднувального ланцюжка між формальною та змістовою сторонами мовного знака. На думку О. О. Потебні, основними способами створення вторинного образу виступають смислові асоціації, що створюють його “культурну рамку”. Іншими словами, своєрідність значення ФО виявляється в особливому способі представлення мовної картини світу, “збагаченому досвідом його інтелектуально-емоційного освоєння носіями мови з урахуванням різних ступенів мовної абстракції” [1, с. 117].

Як продукт особливого виду вторинної непрямой номінації ФО становлять результат взаємодії декількох факторів їх формування, до яких, за Л. І. Ройзензоном, належать: “1) власне мовний, що полягає в різного роду переосмисленнях, розширенні чи звуженні семантики словоелементів вислову і т. ін.; 2) логіко-синтаксичний, що базується на основі реалізації тих чи інших логіко-семіотичних фігур, і 3) позамовний, для якого характерна конденсація словесно-художніх творів” [31, с. 116]. До власне мовних чинників процесу вторинної номінації, що здійснюється, зокрема, за допомогою ФО, належить метафора, що розглядається в сучасному мовознавстві як багатоаспектне явище, яке виступає результатом природного розвитку мови в комунікативному процесі під час соціально-історичної

практики людини, що перетворює інформацію, сконцентровану в словесних знаках відповідно до умов їх комунікативних завдань. Характерними ознаками цього процесу виступає формування певного образу, особливість якого полягає в тому, що він є вже відомим для адресата, тобто таким, що відповідає його знанням про предмет та логічно співвідноситься з його уявленнями про нього.

У процесі творення метафори, що призводить до фразеологічної абстракції вільного словосполучення, беруть участь три сутності: 1) сама думка про світ (предмет, явище, подію, факт тощо), існування якої спостерігається у внутрішньому мовленні в довербальній формі; 2) деяке уявлення про додаткові характеристики та властивості одиниць цього світу, що викликають позитивну або негативну реакцію у користувача певної мови; 3) саме значення тієї одиниці, що переосмислюється шляхом вторинної номінації. “Переосмислення словосполучення у фразеологізм – це не просто процес десемантизації слів, що становлять словосполучення, а утворення з того чи іншого конкретного сполучення слів особливої одиниці мови з її особливими властивостями” [55, с. 9].

“Метафора, – зазначає О. О. Потєбня, – є перенесенням стороннього слова (тобто слова з іншим значенням) стосовно значення нового” [28, с. 286]. “Метафоричне перенесення ґрунтується на образно-психологічній асоціації, що поєднує уявлення і поняття про віддалені, цілком самостійні об’єкти. Воно полягає в розширенні смислового обсягу одиниці за рахунок виникнення в ній переносних значень на основі подібності, аналогії та підсилення їх експресивних властивостей” [51, с. 231 – 232]. При цьому для метафори ступінь подібності може бути різною, а її міра не суттєвою, аналогія як поверховою, так і генералізуючою, оскільки головним її завданням є надання мовному знакові найбільшій виразності та інформативності. Так, наприклад, при наданні зовнішньої характеристики та під час метафоричного опису фізичних властивостей людини використання рослинних назв у фразеологізмах німецької мови зумовлено як з

позитивними або негативними асоціаціями, пов'язаними з цілком конкретними деревами, квітами, кущами, плодами тощо, так і з певними національними стереотипами інтерпретації їх назв у стійких зворотах, про що свідчать ФО *groß und stark wie ein Baum* (букв., великий та сильний як дерево), *stark (fest) wie eine Eiche* (букв., сильний (міцний) як дуб) – про фізично здорову людину; *blüht wie eine Rose* (букв., цвіте як роза) – про фізично здорову людину; *zart wie eine Mimose* (букв., ніжний як мімоза) – про витончену людину або її м'який характер; *Kohl machen* (букв. робити капусту); *делать глупости*; *Kohl reden* (букв., говорити капусту); *dumm wie Bohnenstroh* (букв., дурний як солома квасолі) – про нерозумну людину; *wie eine lange Hopfenstange (Bohnenstange)* (букв., як довгий стрижень хмелю (квасолі)) – про високу та худорляву людину; *Äpfel braten* (букв., смажити яблука) – про ледачу людину та ін.

На евристичні можливості метафори та її моделюючу роль вказував німецький філософ та культуролог, представник Малбургської школи неокантианства Ернст Кассирер. Відштовхуючись від поняття людини як діяльній істоти, він визнавав за людиною особливу здатність створювати символи за допомогою таких інструментів як мова, міф, наука та історія, які знаходяться в просторі і часі. “Метафора є співучасть, спілкування смислів; проміжок в просторі і часі, необхідний для діалогу смислів і народження нового сенсу; перехід з одного стану в інший” [59].

Формування вторинної семантики компонентів ФО нерідко стає метонімія, під якою в теорії мови прийнято розуміти процес, при якому “визволяється й одержує самостійний розвиток та існування певна семантична ознака більш-менш спільного характеру, або емоційно-оцінна ознака, що супроводжує основне значення похідного слова і відображає у свідомості нерозривний зв'язок, суміжність позначуваної субстанції та її різних ознак чи відношень до іншої субстанції” [35, с. 91]. Метонімія заснована на близьких, суміжних, легко зрозумілих зв'язках предметів та явищ. При творенні метафоричного значення “архісема прямого значення не

зникає, не розчиняється повністю, а перетворюється в диференційну сему нового значення, у той час як колишня диференційна сема набуває ширшого й абстрактнішого номінативно-похідного характеру” [2, с. 24], як це відбувається, наприклад, в ФО *j-m eine Pflaume an den Kopf werfen* (букв., кинути кому-н. сливу в голову); *j-n ins Pfefferland wünschen* (букв., побажати кому-н. відправитися в країну перця); *den Wald vor Bäumen nicht sehen* (букв., не бачити за деревами лісу) та ін.

Таким чином, у сучасній теорії мови фразеологізми розглядаються в семіотичному аспекті як знаки вторинної мовної номінації, переосмислені у процесі фразеологізації на основі мовних та позамовних чинників. Процес формування вторинної мовної номінації завжди здійснюється в формі його взаємодії з певними фрагментами зовнішнього світу; в основі його механізму лежать образні чинники (метафора, метонімія), результатом яких є перебудова семантичної структури його компонентів. Значення фразеологізмів як знаків вторинної мовної номінації виводиться на основі взаємодії мовних та позамовних чинників їх творення, які отримують позитивну або негативну оцінку з боку користувачів мови, якій вони належать. Образна основа вторинної номінації служить приводом для ціннісного відношення до позначуваного та вербалізованого через ФО.

1.2. Основні підходи до вивчення фразеологічних одиниць

Основні засади фразеології, які сформувалися декілька десятиріч тому, дали можливість виокремити її від лексикології, стилістики та синтаксису. Утім, історія дослідження фразеології, зокрема німецької мови, нараховує багато праць, які висвітлюють питання про методи вивчення фразеології та визначення фразеологізму. “Природно, що вибір методу визначається об’єктом і метою дослідження. Чим складніше явище, тим різноманітнішими будуть методи, підходи до його вивчення. Це повною мірою стосується і фразеологізмів, бо вони, з одного боку, виявляють схожість зі словами, а з другого – уподібнюються до вільних словосполучень і речень, мають з ними нерідко тотожню формально-синтаксичну структуру. Різноманітними є типи значень і способи узуального і okazіонального вживання фразеологізмів тощо” [4, с. 29].

Мовознавча наука має в своєму арсеналі чимало методів вивчення фразеології та способів визначення її обсягу. Багатий діапазон методів дослідження фразеологічних одиниць – метод семантичної ідентифікації, метод фразеологічної ідентифікації, метод фразеологічної аплікації, контекстологічний метод, варіаційний метод, метод фразеологічного оточення, структурний, описовий метод, метод лінгвокультурологічного та концептуального аналізу та багатьох інших підходів, зокрема різних дослідницьких методик та процедур – зумовлений складністю самого об’єкту та його багатогранністю.

Метод семантичної ідентифікації вперше був запропонований та використаний до синхронного опису взаємодії одиниць мови швейцарським лінгвістом Шарлем Баллі – учнем Ф. де Соссюра, одним із засновників функціональної стилістики. Сутність методу семантичної ідентифікації фразеологічних об’єктів полягає у визначенні загальної ознаки, що дозволяє

або не дозволяє замінити певний зворот одним словом, яке Ш. Баллі називав ідентифікатором, розуміючи під цим поняттям певну ознаку внутрішньої цілісності фразеологізму.

“Метод фразеологічної ідентифікації ґрунтується на дванадцяти принципах, сформульованих О. Кунінім:

1. Опрацювання фразеологічного матеріалу з урахуванням засад діалектичного матеріалу.

2. Використання набутоків класичного мовознавства, а також структурної лінгвістики, зокрема, дистрибутивного аналізу.

3. Вивчення фразеологізму з огляду на єдність форми і значення (план вираження і план змісту).

4. Осмислення фразеології як мікросистеми.

5. Вивчення фразеологізмів у мовному осередку.

6. Виділення фразеологізмів з допомогою стійкості на фразеологічному рівні та визначення ступенів цієї стійкості.

7. Визначення різних типів фразеологізмів.

8. Виявлення функціонального оформлення обов'язкової ознаки фразеологізму.

9. Відмежування фразеологізмів від стійких сполук нефразеологічного типу і від складних слів.

10. Відмова від теорії еквівалентності фразеологізму і заміна її теорією співвідносності фразеологізму зі словом.

11. Лінгвістичний опис кількісних параметрів: простоти, тобто мінімального використання правил; повноти, тобто максимально можливого охоплення фразеологізмів різних структурних типів.

12. Вивчення фразеологізмів у синхронному плані з залученням додаткових історичних даних” [5, с. 42].

Метод фразеологічної аплікації В. П. Жукова в основу якого покладено визначення специфіки процесу “нашарування фразеологізму на вільне словосполучення того ж лексичного складу” [12, с. 112], що дозволяє

визначити межу фразеології, встановити варіантні властивості її одиниць, ступінь семантичної цілісності фразеологізмів та ін. важливих параметрів стійких зворотів.

Запропонований Н. М. Амосовою контекстологічний метод дослідження фразеологічних одиниць на матеріалі англійської мови ґрунтується на врахуванні специфіки мови, в контексті одиниць якої функціонує фразеологічна одиниця, виявляючи свій зв'язок на рівні співвідношення денотативного, сигніфікативного, конотативного та структурного компонентів значення. “Суть контекстологічного методу полягає в тому, що за допомогою аналізу вивчаються типи контексту з під видами в рамках кожного з них: змінний, постійний та стійкий. Контекстологічний аналіз дає змогу виявити межі сполучуваності слова при збереженні ним даного лексичного значення, характер участі лексичних значень слів у здійсненні даним словосполученням номінації, а також ступінь закріпленості складу і структури даного словосполучення на основі сукупності одержаних даних до того чи іншого типу контексту [4, с. 30 – 31; 5, с. 36].

Варіаційний метод дослідження фразеологічних одиниць В. Л. Архангельського передбачає процедуру їх комплексного вивчення на основі визначення взаємозалежності частин структури стійкого звороту. Частково він пов'язаний з методом фразеологічного оточення М. Т. Тагієва, який розглядав фразеологічні одиниці в їх складній системі взаємовідношень між словосполученнями та елементами, що пов'язані з ними.

Структурний метод як один із найбільш популярних лінгвістичних способів опису фразеологічних одиниць у мовознавстві другої половини ХХ ст. отримав велику кількість прихильників, оскільки за його допомогою став можливим “синхронний аналіз мовних явищ на основі зв'язків і відношень між мовними елементами” [13, с. 381]. За визначення видатного українського вченого М. П. Кочергана, “поштовхом до появи цього методу і взагалі структурного напрямку в мовознавстві стали праці Ф. де Соссюра і І. О.

Бодуена де Куртуне. Основні ідеї теорії структуралізму можна звести до таких положень; 1) реальним є не окремий факт (звук, морф, слово та ін.), а реальною є мова як система; система не є сумою, що складається з елементів, вона визначає ці елементи; 2) відношення домінують над елементами; основними є опозиційні відношення; 3) оскільки в мові основним є відношення, то для вивчення мови можна застосовувати математичні методи. Мета структурного методу – вивчення мови як цілісної функціональної структури, елементи й частини якої співвіднесені й пов'язані строгою системою лінгвальних відношень” [14, с. 372].

Зміст описового методу при дослідженні фразеологічних одиниць полягає в проведенні процедури їх планомірної інвентаризації, зокрема на основі словникових дефініцій та поясненні особливостей їх будови та функціональних властивостей у певний період розвитку мови, тобто в синхронії.

Прогресивним кроком від системно-структурного вивчення мови до аналізу її зв'язку з ментальною діяльністю людини став метод концептуального аналізу. “Концептуальний аналіз спрямований на системне дослідження й опис знань про світ і є основним способом вивчення мовної картини світу” [25]. Автором методу концептуального аналізу є французький мовознавець, один із видатних лінгвістів ХХ ст. Е. Бенвеніст, який запропонував його в своїй книзі “Загальна лінгвістика”, наголошуючи на тому, що “наука про мову повинна обирати собі зразок для наслідування”. Мета цієї процедури полягає у виділенні розрізнявальних одиниць мови, і вже в цьому є радикальне змінення методу” [7, с. 37 – 38].

За визначенням М. П. Кочергана, “концептуальний аналіз – у когнітивній лінгвістиці – методика дослідження концептів на основі сполучуваності відповідних лексем, а також більш широких контекстів їх вживання” [13, с. 365]. Поштовхом для розвитку концептуального методу та його закріплення в лінгвістиці стало активне дослідження

лінгвокультурологічної специфіки з особливим акцентом на «основні ланки культури в ментальному світі людини» [33, с. 41].

Використання концептуального методу багатьма дослідниками на матеріалі різних мов світу зумовило появу різних дефініцій цього поняття, в основі яких лежить спільна думка про те, що “світ мови” знаходиться в нерозривному зв’язку зі “світом людини” та його культури. Так, за словами, М. О. Красавського, “розуміння культурного концепту як трьохкомпонентної структури (поняття, образ, цінність) передбачає використання відповідних головних методів дослідження – 1) метод компонентного дифініційного аналізу; 2) етимологічний аналіз; 3) інтерпретаційний (текстуальний) аналіз; 4) психолінгвістичні методи; 5) метод понятійного моделювання. Формами мовної експлікації концепту» виступають: 1) лексеми, 2) різноманітні фразеологічні утворення (ідіоми, паремії, прислів’я, приказки, афоризми тощо), 3) в цілому тексти” [21, с. 114].

В. І. Карасик та Г. Г. Слишкін також вказують на те, що концептуальний аналіз може здійснюватися за допомогою використання “мовних одиниць різних рівнів: лексем, фразеологізмів, вільних словосполучень, речень. [...] Традиційні одиниці когнітивістики (фрейм, сценарій, скрипт тощо), маючи більш чітку, ніж концепт, структуру, можуть використовуватися дослідниками для моделювання концепту” [там само, с. 78].

Відомий український вчений А. М. Приходько наголошує на тому, що “дуалістичне розуміння мови як явища когнітивно-дискурсивного порядку виходить із того, що вона всебічно пов’язана з обробкою, збереженням і передачею інформації та забезпеченням перманентності комунікативних процесів” [29, с. 212].

Будучи невід’ємною частиною дослідження концептів, метод лінгвокультурологічного аналізу – це сукупність аналітичних прийомів, операцій і процесів, за допомогою яких може бути встановлений взаємозв’язок мови і культури, до яких, зокрема належать лінгвістичні,

культурологічні та соціологічні методи, метод кореляції мовних та позамовних явищ, етимологічний аналіз та лінгвокраїнознавчий коментар, можливість використання традиційних методів етнографії, прийомів експериментально-когнітивної лінгвістики, ідеографічного опису, польового підходу, етимологічного та ретроспективного аналізу, комплікативного методу, що поєднує вивчення семантичних і функціональних особливостей мовного знака, метод семантичного диференціалу”, що передбачає застосування математичного аналізу.

Таким чином, вивчення фразеологічних одиниць здійснюється на основі багатого арсеналу дослідницьких методів, які дозволяють здійснити вибір фактичного матеріалу, описати та систематизувати його, визначити особливості компонентної та семантичної структури фразеологізму, встановити генетичні джерела його походження, мовні та позамовні чинники формування стійкого звороту та імпліцитний культурний зміст, виявити денотативне, сигніфікативне, конотативне значення ФО, відтворити історичну мотивованість значення ФО та його первинну внутрішню форму, встановити частотність вживання фразеологізмів у мові, простежити їх функціональні та стилістичні властивості, з’ясувати “культурний зміст” фразеологізмів та визначити їх національно-мовну специфіку.

1.3. Фразеологія в контексті лінгвокультурології

Сучасна лінгвістика дедалі активніше звертається до вивчення фразеологічних фондів різних мов світу у тісному зв'язку із матеріальною та духовною культурою народу, його національною свідомістю та спадщиною. У фразеологічному складі мови відображено народне світобачення, відтворено різні сторони життя і діяльності людини, втілено зразки його поведінки, передано певні фрагменти історії народу та його мовний досвід. “Фразеологія – це дзеркало, в якому лінгвокультурне суспільство ідентифікує своє національне самоусвідомлення” [38, с. 104]. За висловом науковця М. Яцьків, “саме фразеологізми показують носіям мови особливе бачення світу тої чи іншої ситуації. Фразеологічні одиниці використовують для того, щоб описувати світ, навколишнє середовище, інтерпретувати, оцінювати і висловлювати своє суб'єктивне ставлення до всього, що нас оточує” [45, с. 200].

Перехід до антропоцентричної наукової парадигми спрямував сучасні дослідження, зокрема з фразеології, у бік пізнання співвідношення національної мови і культури, встановлення національно-культурного компонента у семантичній структурі її одиниць, про що свідчать праці вітчизняних та зарубіжних вчених: Б. М. Ажнюка, М. Ф. Алефіренка, Н. Д. Арутюнової, Г. О. Булашева, А. Вежбицької, І. Р. Вихованця, В. І. Гаврися, Н. Б. Головіної, С. Н. Денисенко, Д. О. Добровольського, В. В. Жайворонка, Р. П. Зорівчак, В. Б. Касевича, Ю. М. Караулова, Г. В. Колшанського, В. І. Кононенка, М. П. Кочергана, О. В. Куніна, М. М. Маковського, В. М. Мокієнка, О. П. Пророченко, В. І. Пустовалової, W. Eismann, W. Fleischer, Cs. Földes, J. Knobloch, F. Kraas, Chr. Schindler, S. Ullmann та багатьох інших.

Дослідження фразеологічних одиниць з позиції їх лінгвокультурної специфіки дають змогу вирішити низку завдань, пов'язаних з визначенням своєрідності втілення культури в мові.

Початок антропологічної парадигми в лінгвістиці був закладений В. фон Гумбольдтом [10; 48], який стверджував, що “мова є надбудовою нашої культури” – “Aufbau der Sprache” [47, с. 43]. “Мова, незважаючи на всі зовнішні впливи, зберігає свою індивідуальність, яка притаманна і її характеру. У мові ми завжди знаходимо сплав власне мовного характеру з тим, що мова перейняла від характеру нації. Мова може бути створена тільки нацією, якій вона належить. [...] Подібно до того, як слово виступає посередником між людиною і предметом, так і вся мова – між людиною та природою, яка на неї впливає” [10, с. 372 – 378].

Подальша аплікація цих ідей видатного німецького філолога, філософа, мовознавця, засновника загального мовознавства й антропологічного підходу до мови В. фон Гумбольдта знайшла своє відображення в постулатах американської етнолінгвістики (Л. Вайсгербер, Й. Трір, П. Хартман) та європейського неогумбольдтіанства (Ф. Боас, Е. Сепір, Б. Уорф, У. Уїтні), завдяки яким у лінгвістиці з'явилося поняття “вербалізація світу” на позначення процесу мовного оволодіння світом і перетворення його на об'єкт пізнання, що, в свою чергу, сформувало основу феноменологічної методології в мовознавстві та створило фундаментальну основу для порушення питання про лінгвокультурологічний статус мови.

Піонерами дослідження лінгвокультурологічної проблематики стали видатні українські (І. О. Голубовська, В. В. Жайворонок, В. В. Кононенко, Т. В. Радзієвська, О.О. Селіванова), російські (М. Ф. Алефіренко, В. І. Карасик, В. В. Красних, В. М. Телія), польські (А. Вежбицька, Є. Бартмінський) вчені, а також відомий білоруський науковець В. А. Маслова.

Лінгвокультурологія – це наукова дисципліна, яка створена, за прогнозом Е. Бенвеніста, “на основі тріади мова – культура – людська особистість” [7, с. 45]. Вона “досліджує матеріальну культуру і менталітет,

втілені в живу національну мову й виявляються в мовних процесах” [41, с. 127 – 128]. У книзі “Фразеологія в контексті культури” (1999), яка присвячена дослідженню культурної семантики фразеологізмів різних типів, зокрема зазначається: “В центрі інтересів лінгвокультурології – дослідження та опис взаємодії мови та культури в діапазоні сучасної культурно-національної самосвідомості та її знакової презентації. Ця синхронна орієнтація суттєво відрізняє її від етнолінгвістики, яка враховує, – як вказує М. І. Толстой, перш за все специфічні – національні, народні, племені – особливості етносу. Її основні завдання зводяться до реконструкції по даним мови відображення в мові культурних, народно-психологічних та міфологічних уявлень, “переживань” у їхньому діахронічному русі, який дає найбагатший матеріал для порівняння культур названих вище етнічних спільнот” [44, с. 16]. Разом з цим, зважаючи на різні цілі та завдання етнолінгвістики та лінгвокультурології перша виступає як фундамент для другої. Це пов’язано з історичною культурою як природи, так і мови: окультурене світосприйняття, відображене в мовних знаках, як правило, закарбовується в їх внутрішній формі (особливо яскраво це має свій прояв у образно-мотивованій основі фразеологізмів), воно транслюється між поколіннями, доносячи до сучасності ті колективні уявлення, які формувалися в процесах культурного засвоєння світу етносом, народом, нацією.

Першочерговими завданнями лінгвокультурології є: (1) виявити всі *способи прояву культурно маркованих сигналів у складі фразеологічних знаків та встановити їх відповідність з тим чи іншим кодом культури та “його мовою”*; (2) уточнити на цій основі поняття *культурної конотації*, змістом якої є результат інтерпретації відповідно до *культурно-мовної компетенції* носіїв мови тих або інших складових знаків мови зі знаками “мови” культури; (3) розробити *типологію культурних конотацій* щонайменше за трьома основами: (а) за лексико-синтаксичним способом її вираження в позначуваному знака, (б) за даними концептуального змісту

мовного знака – денотативного та сигніфікативного аспектів того, що він позначає, у тому числі – змісту імпліцитного, що опосередковано проявляється в процесах вживання знака, (в) за когнітивним характером тієї інтерпретації, яка співвідносить в процесах культурної референції значення мовного знака з кодом культури [там само, с. 17].

Основна задача лінгвокультурології у зв'язку з фразеологічним матеріалом дослідження полягає у дослідженні та описі механізмів, на основі яких відбувається взаємодія фразеологізмів як одиниць природної мови з культурною семантикою “мови” культури. Тому при вивченні фразеології в контексті культури необхідно розпізнавати в образній основі фразеологізму ті компоненти, які беруть участь у метафоричному формуванні їх значення, що дозволяє виявити ті елементи значення фразеологізмів, які належать до їх культурної семантики та забезпечують її зв'язок з “мовою” культури. Презентація фразеологізмом культурної семантики означає виконання ними функцій вербалізованих знаків “мови” культури.

Дослідження фразеологізмів в аспекті культурно-мовної ідентичності на основі лінгвокультурологічного аспекту їх вивчення становлять одну з найбільш цікавих тем, що розробляються в сучасному мовознавстві, обговорюються на наукових та науково-практичних конференціях та широко висвітлюються на сторінках збірників наукових праць в Україні та за її межами. Чільне місце серед них займають також наукові розробки, присвячені дослідженню фразеологізмів з рослинним компонентом, на деяких з яких ми зупинимося більш докладно.

Дослідження С. В. Талько “Антропометрично марковані метафоричні значення фітонімів та їхній символізм (на матеріалі української та англійської мов)” порушує питання про роль національної символіки рослин у процесі метафоризації їх назв у фразеології української та англійської мов. Як зазначає автор статті, “на формування рослинної символіки давніх українців та англійців вплинули геопсихічні чинники, що знайшли відображення в характерологічних рисах, національному менталітеті. У

визначенні образів-символів, що відображають рослинний світ України й англійських країн, зокрема, Англії першорядне місце відводиться назвам-поняттям, котрі характеризують народні уподобання, народне бачення дерева, квітки в прикрашанні осель, в обрядових діях тощо” [34, с. 220]. За спостереженнями дослідника, в складі антропометрично маркованих ФО української мови переносні значення “миловидна, приваблива, гарна з тонкими рисами людина” утворюють назви: калина, рожа (мальва), яблуня (яблунька), барвінок, вишня (вишенька), лілія, огірок (огірочок), півонія, мімоза, фіалка, тюльпан, троянда, англійської мови – lily (лілія), rose (роза), nut (горіх). Своєрідне вживання в англійській фразеології назви горіху як символу привабливої людини (зокр. молодого чоловіка, хлопця) С. В. Талько пояснює тим, що “цей плід має їстівну частину всередині шкаралупи, що є ознакою наповнення, енергії, а тому є уособленням молодості, сповненої сил людини [там само, с. 221].

Вирішуючи завдання про національно-культурну специфіку українських та німецьких побажань, Н. Б. Головіна звертає увагу на те, що “якщо розглядати схожості та розбіжності в процесі реалізації денотативного компонента “природна реалія” у фразеологізмах побажань зіставлених мов, можна помітити, що семантично паралельними виявляються ті одиниці, у яких наявні семи, що співвідносяться із певними властивостями денотата, його характерними ознаками, тобто у випадках, коли денотативна сема порівняно з конотативною займає більш сильну позицію. Наприклад, денотативні семи лексем нім. Eiche = укр. дуб як елементи фразеологічного значення виконують функцію фраземотворчої основи побажання нім. Sei stark wie eine Eiche!, якому відповідає укр. Щоб був сильним, як дуб! [8, с. 44].

Лінгвокультурологічний аналіз німецьких фразеологізмів з компонентом-фітонімом та особливостей їх перекладу на російську мову дозволив Н. П. Федорчуку виділити блок розмовних ФО з жартівливим, іронічним, фамільярним забарвленням та зробити висновок про те, що “при

перекладі фразеологізмів з німецької мови на російську лише в чотирьох випадках з двадцяти шести зберігається рослинний компонент. В силу певних історичних, економічних та культурних подій цей компонент може бути відсутнім або ж навпаки присутнім у фразеологічній системі двох мов. Це ще раз свідчить про розбіжності в світобаченні двох народів” [43].

Отже, лінгвокультурологія антропологічної орієнтації – це плідний ракурс у розгортанні досліджень у галузі фразеології, який не вичерпується лише вивченням її як рівня мови, а потребує доповнення його когнітивними та іншими видами аналізу в руслі антропологічної лінгвістики. Дослідження фразеології в контексті лінгвокультурології може бути представлене як експлікація та синтез основних принципів, ідей та інтуїцій філософської антропології, культурології та лінгвістики.

При максимально широкому розумінні культурної специфіки фразеології це поняття інтерпретується як відображення культури народу в дзеркалі його фразеологічного фонду, оскільки він зберігає знання про світ, накопичені протягом усієї історії його існування.

Залучення культурного контексту до вивчення фразеологічних одиниць є способом реконструкції їх генезису та функціонування в рамках певної національної спільноти з урахуванням ролі мови в творенні духовної культури та участі духовної культури в формуванні мови.

Висновки до розділу 1

Вивчення питання про фразеологізми як знаки вторинної номінації, основні підходи до вивчення фразеологічних одиниць, фразеологію в контексті лінгвокультурології, які становлять теоретико-методологічну базу для вивчення національно-культурної специфіки фразеології на основі наукових праць таких вчених, як: М. Ф. Алефіренко, О. С. Кубрякова, В. В. Леснова, В.К. Павел, О. О. Потебня, Л. І. Ройзензон, О. О. Тараненко, В. М. Телія, дозволяє нам зробити такі висновки:

Теорія мови розглядає поняття вторинної номінації як складне явище з характерними для нього властивостями надавати певному конкретному або абстрактному поняттю іншу назву, в якій об'єктивується його оцінка з боку носіїв мови, якому воно належить; вона має в своєму розпорядженні способи комбінувати об'єктивне відображення реалії та відношення названого до нього, яке “нашаровується” на об'єктивний зміст.

Мотивуючий компонент відіграє роль свого роду каталізатора, який провокує по типу ланцюгової реакції розвиток деякої події, та власне – виникнення емоційної реакції на позначуване, що перетворюється на емотивно-оцінне відношення, яке, в свою чергу, розширюється до відношення прагматичного, спрямованого на повідомлення про вираження схвалення або несхвалення деякої властивості, про яку і повідомляється в висловленні, що містить найменування, яке включає даний мотивуючий компонент.

Як продукт особливого виду вторинної непрямой номінації ФО становлять результат взаємодії декількох факторів їх формування, до яких

належать: власне мовний, що полягає в різного роду переосмисленнях, розширенні чи звуженні семантики словоелементів вислову і т. ін.; логіко-синтаксичний, що базується на основі реалізації тих чи інших логіко-семіотичних фігур та позамовний, для якого характерна конденсація словесно-художніх творів.

Процес формування вторинної мовної номінації завжди здійснюється в формі його взаємодії з певними фрагментами зовнішнього світу; в основі його механізму лежать образні чинники (метафора, метонімія), результатом яких є перебудова семантичної структури його компонентів. Значення фразеологізмів як знаків вторинної мовної номінації виводиться на основі взаємодії мовних та позамовних чинників їх творення, які отримують позитивну або негативну оцінку з боку користувачів мови, якій вони належать. Образна основа вторинної номінації служить приводом для ціннісного відношення до позначуваного та вербалізованого через ФО.

Вивчення фразеологічних одиниць здійснюється на основі багатого арсеналу дослідницьких методів, які дозволяють здійснити вибір фактичного матеріалу, описати та систематизувати його, визначити особливості компонентної та семантичної структури фразеологізму, встановити генетичні джерела його походження, мовні та позамовні чинники формування стійкого звороту та імпліцитний культурний зміст, виявити денотативне, сигніфікативне, конотативне значення ФО, відтворити історичну мотивованість значення ФО та його первинну внутрішню форму, встановити частотність вживання фразеологізмів у мові, простежити їх функціональні та стилістичні властивості, з'ясувати "культурний зміст" фразеологізмів та визначити їх національно-мовну специфіку.

При максимально широкому розумінні культурної специфіки фразеології це поняття інтерпретується як відображення культури народу в дзеркалі його фразеологічного фонду, оскільки він зберігає знання про світ, накопичені протягом усієї історії його існування. Залучення культурного

контексту до вивчення фразеологічних одиниць є способом реконструкції їх генезису та функціонування в рамках певної національної спільноти.

РОЗДІЛ 2. ФРАЗЕОЛОГІЗМИ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ З РОСЛИННИМ КОМПОНЕНТОМ ЯК ЗНАКИ З КУЛЬТУРНОЮ СЕМАНТИКОЮ

2.1. Національно-культурний фон німецьких фразеологізмів з рослинним компонентом

У сучасній теорії мови активізуються дослідження, яким притаманне поєднання лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів, що впливають на способи вербалізації та кодифікації уявлень людини про оточуючий світ та саму себе як носія певної культури в рамках антропоцентричної парадигми сучасного мовознавства (Л. В. Ажнюк, А. Вежбицька, Р. М. Кісінг, J. Bartminski, Ю. М. Караулов, О. С. Кубрякова, Д. О. Добровольський, І. Г. Ольшанський, В. А. Маслова, С. В. Толстая та ін.), які відкривають нові шляхи для вирішення питання про національно-мовну специфіку фразеології.

Традиційно поняття національно-мовної специфіки семантики ФО пов'язують з культурною конотацією, що уявляється як проміжний елемент, котрий виконує роль посередника між мовою та культурою та забезпечує онтологічну єдність ідеального, що входить у мову в вигляді значення мовних знаків з тим, що існує в культурі в формі предметів культури, тобто в формі певної діяльності або результату цієї діяльності. За цим, план вираження фразеологізмів, а також закріплені за ними культурні конотації стають не тільки джерелом нових знань про когнітивне освоєння світу представниками певної культури, а й служать їх національно-культурним фоном, завдяки якому фразеологізми стають експонентами культурних знаків.

До основних типів джерел, які створюють національно-культурний фон ФО можна віднести:

- ритуальні форми народної культури (народні обряди, дійства, ритуали, звичаї, повір'я та под.);
- фонові лексика (лексика з національним асоціативним значенням);
- слова-символи як своєрідні згорнуті тексти (за Ю. Лотманом), відмінність яких визначається переважно особливостями побуту, віросповіданням, географічного положення тощо.

Національно-культурним фоном фразеологізмів німецької мови з рослинним компонентом можуть виступати як усі зазначені типи джерел, так превалювати один з них, який надає їм яскравого національно-культурного змісту. Тому варто простежити процеси поєднання фонових знань німців про природу в фразеологізмах з рослинним компонентом на конкретних прикладах.

Як відомо, ліси Німеччини становлять один із найпоширеніших типів рослинності на території цієї європейської країни. До початку розвитку землеробства в XIV ст. лісові масиви займали найбільшу їх частину та відігравали важливу роль у житті німців, основним заняттям яких було полювання на диких звірів, яким займалися чоловіки та збір лісових плодів і ягід, які жінки використовували для приготування їжі, а також примітивних лікарських засобів. Ліс був єдиним джерелом для опалення, з нього будували житлові приміщення та утеплювали стіни й дах, його рослинами годували тварин, вони служили для виготовлення знарядь праці, хатнього оздоблення, різних господарських предметів тощо. Шанування лісу було цілком природним для людей, які його вважали рідним домом. Тож, не випадково філософська думка про цінність лісу для людей була закарбована в ФО *wo der Wald stirbt, stirbt das Volk* (букв., *де помирає ліс, там помирає народ*) [22, с. 75]. Усвідомлення того, що ліс також потребує від людей підтримки та допомоги в його постійному оновленні сприяло свого часу виникненню ФО *die den Wald säen, ernten ihn nicht* (букв., *хто садить ліс, той не збирає з*

нього *врожай*), зміст якої передає також життєвий досвід німців про те, що поки виросте ліс можуть змінитися декілька поколінь людей, яких він годує.

Ліс служив не тільки для задоволення господарських потреб людей, а й для їх духовного розвитку, оскільки був місцем проведення різних ритуалів та обрядових дійств. Так, наприклад, навколо великого дерева, що служило священним місцем, якому “приписувалися” божественна сила та могутність, мали тричі пройти наречені перед тим, як вони проголошувалися чоловіком та жінкою. Біля такого дерева здійснювався також ритуал відлякування злих сил за допомогою гучних вигуків *Toi, toi, toi!*, які отримали вербалізовану форму в ФО з семантикою вербального оберегу від усього лихого.

Лісова тема як культурний фон німецької народної фразеології простежується і в ФО *grüne Hochzeit* (букв., зелене весілля), що номінує урочисту подію весілля в перший день його святкування, коли, за народною традицією голову нареченою прикрашали вінком з молодого листя лісових дерев (дуба, бука, ялицю або лісового горіха), що символізували родючість та багатство плодів, якими в майбутньому нагородить природа молоде подружжя, посилаючи їм щастя батьківства. Відомо, що зелена гілка дуба, бука або ясена здавна вважалася в культурі німців символом удачі, процвітання та зростання, свідчення про що знаходимо в німецькій літературі:

“Emmi in dem weißen Kleid mit dem grünen Kranz auf den goldenen Haaren...” (J. Stinde. Die Familie Buchholz, 225);

“Wie dem auch sei, es leben die grüne Hochzeit und Hochzeiter, denen wir wünschen, dass sie sich dereinst im silbernen Haar noch genauso mögen, wie am ersten Tag” (BZ 21/22. III. 1985) [19, с. 30].

Відповідно до міфопоетичного образу побудові світу, він уявлявся древнім германцям у вигляді величезного священого дерева Іггдрасиль, про що свідчать давньогерманські міфи, що дійшли до нас через давньоісландську поезію. У середині дерева знаходився Середній світ, населений людьми, верхній ярус дерева Асгард був заселений божествами-

асами, нижня частина священого дерева була царством смерті, жителями якого були велетні, демони та чудовиська [32, с. 45].

Священий Іггдрасиль в міфології древніх германців є, по суті, найвищим статусом ясена – роду рослин із родини оливкових, котрий вважається найважливішим рослинним символом у міфопоетичних уявленнях різних традицій (насамперед – європейських). Ясень не тільки світове дерево. Він пращур більшої половини людства, адже перший чоловік Аск (давньоісландське *askr* – “ясень”) був створений з ясена, тоді як перша жінка Ембла – з верби [42, с. 520]. Тож, не випадково по зеленому листю дівчата гадали на свого судженого, замовляючи собі того, хто їм найбільше подобається та загадували бажання на кожний листочок гілки дерева та відривали його, щоб здійснилося.

“Ich liebe dich ja... wie heißt es doch, wenn man einen Zweig abbricht und die Blätter abreißt? Von Herzen, mit Schmerzen, über alle Massen...” (Fontane. Effi Briest) [19, с. 31].

Зелена гілка служить символом удачі та пов’язується з процвітанням, успіхом, добробутом у ФО *auf einen grünen Zweig kommen* (букв., *стати на зелену гілку*) зі значенням “досягти успіху, процвітати, бути багатим”.

Отже, національно-культурний фон німецьких фразеологізмів з рослинним компонентом підтримується історичним минулим німецького народу в контексті якого ритуальні форми народної культури (народні обряди, дійства, ритуали, звичаї, повір’я), лексика з національним асоціативним значенням та лексика-символи як своєрідні згорнуті тексти виступають джерелом створення фразеологічних образів для їх подальшого використання в знаках вторинної номінації об’єктів навколишнього світу.

2.2. Рослинний компонент як маркер національно-культурної семантики фразеологізмів німецької мови

Процес переосмислення вільного словосполучення у ФО, за словами О. І. Молоткова, – це не просто процес десемантизації слів, що становлять словосполучення, а утворення з того чи іншого конкретного сполучення слів особливої одиниці мови з її особливими властивостями” [55, с. 9].

Перенесення знака за подібністю двох понять здійснюється не випадково; воно ґрунтується на спільній семі, яка стає найбільш значущою для створення метафоричного образу, котрий є невід’ємною частиною “єдиного культурного цілого”, створеного на основі попереднього досвіду, раніше встановлених уявлень, пов’язаних з колись забутим фактом, подією, міфом, легендою, оповіданням тощо.

Семантичне перетворення, що базується на повній чи частковій транспозиції лексичних прототипів під впливом образно-психологічних асоціацій, що поєднують уявлення і поняття про віддалені, цілком самостійні об’єкти актуалізуються у ВФ ФО, привносячи в її структуру національно-культурний зміст. За цим, можемо припустити, що рослинний компонент, який входить до складу ФО та бере участь у створенні його фразеологічної семантики, прямо або опосередковано здійснює його трансляцію на рівні її зовнішньої або внутрішньої структури, виконуючи роль лексичного маркера національно-культурного значення стійкого звороту, яке може виражене: 1) комплексно, тобто усіма компонентами разом, що становлять сутність ФО; 2) розчленовано, тобто елементами її складу; 3) словосполученнями-прототипами, які склали основу вторинної номінації.

У даній роботі ми проведемо вивчення рослинного компоненту з денотативно-сигніфікативним значенням (ДСЗ) “дерева”, ДСЗ “польові культури” та ДСЗ “плоди”.

2.2.1. Рослинний компонент з денотативно-сигніфікативним значенням “дерева”

У Середні віки схема дерева розглядалася як ілюстрація цілого, що складається з безлічі елементів різних планів. З’явилися алхімічні дерева, генеалогічні дерева, дерева душі, дерева любові, дерева життєвого шляху, дерева праведності. Окремі дерева виражають окремі аспекти широкого спектру значень. Листяне дерево, яке щорічно змінює листя – символ оновлення життя і образ Божественної сутності; вічнозелене дерево – символ безсмертя. Деревя-довгожителі: явір, модрина, кедр, сикомора, – символи довголіття, втілення особливого життєвого задоволення від безсмертя. Німецький тис, який висаджували на кладовищах, означав подолання смерті [26, с. 125].

Звернемося до нашого матеріалу та проведемо вивчення рослинного компоненту з ДСЗ “дерева” як лексичного маркера національно-культурної специфіки ФО німецької мови на основі лінгвокультурологічного аналізу ВФ цих одиниць з урахуванням мовного та позамовного чинників їх творення.

Прямий лексичний номінант нім. **Baum** (дерево) на позначення будь-якої “багаторічної рослини з твердим стовбуром і гіллям, що утворює крону” [54, т. 2, 1971, с. 246], виявляє в німецькій фразеології достатньо високу активність, оскільки належить до одного з найбільш поширених об’єктів природного оточення німців. Цей компонент ми знаходимо в складі таких ФО:

einen alten Baum versetzen – оторвать человека от места, в котором он вырос, и переселить в другое [52, с. 76], букв., *пересадити старе дерево*;

*er kann **Bäume** ausreißen* – он очень сильный [там само], букв., *він може дерева виривати*);

*er ist ein Kerl wie ein **Baum*** – в нем сила непомерная [там само], букв., *він хлопець неначе дерево*;

*durch den **Baum** gehen* – оказаться неприятным [там само], букв., *йти крізь дерево*;

*das geht gerade durch den **Baum*** – этого хватит лишь в обрез [там само], букв., *це йде точно крізь дерево*;

*zwischen **Baum** und Borke stecken* – находиться в критическом положении; ни взад, ни вперед; ни туда, ни сюда [там само], букв., *застрягнути між деревом і корою*;

*alte **Bäume** sind böse biegen* – старые деревья неподатливы [там само], букв., *старі дерева жорстко згинаються*;

*es ist dafür gesorgt, daß die **Bäume** nicht in den Himmel wachsen* – об этом уже сама природа позаботилась = выше лба уши не растут; выше головы не прыгнешь [там само], букв., *вже потурбувалися про те, щоб дерева не росли в небо*;

*kein **Baum** fällt auf den ersten Streich* – за один раз дерева не срубишь = первый блин комом [там само], букв., *жодне дерево не падає від першого удару*;

*wie der **Baum**, so die Frucht* – яблоко от яблони недалеко падает; от доброго дерева добрый и плод [там само], букв., *яке дерево, такий і плід*;

*wo man **Bäume** umbaut, fliegen Splitter* – лес рубят – щепки летят [там само], букв., *де перебудовують дерева, там летять осколки*.

Рослинний компонент зазначених фразеологізмів німецької мови з загальним денотативно-сигніфікативним значенням (ДСЗ) “дерево” створює різні метафоричні образи ВФ одиниць вторинної номінації на основі використання у кожному окремому випадку генеральної семи “великий, міцний”, та її асоціативно-оцінної конотації, що виникає під впливом контекстуального оточення лексеми в структурі ФО. На їх національно-

культурну специфіку вказує як активна участь слова **Baum (Bäume)** в процесі фразотворення, так і способи представлення різних понять за допомогою цього компонента. Насамперед він обраний німцями в якості етнокультурного символу сили як загального поняття, його еталона, що поєднує фізичну силу людини (*er kann **Bäume** ausreißen; er ist ein Kerl wie ein **Baum***), силу людських уподобань, звичок та прив'язаностей (*alte **Bäume** sind böse biegen, einen alten **Baum** versetzen, kein **Baum** fällt auf den ersten Streich*), силу певних обставин (*durch den **Baum** gehen, das geht gerade durch den **Baum**, zwischen **Baum** und Borke stecken, es ist dafür gesorgt, daß die **Bäume** nicht in den Himmel wachsen, kein **Baum** fällt auf den ersten Streich, wo man **Bäume** umbaut, fliegen Splitter*), а також силу залежності між загальним та конкретним, константним та варіантним, цілим та його частиною (*wie der **Baum**, so die Frucht*). Національно-культурна специфіка ФО з компонентом **Baum (Bäume)** виявляється також у зв'язку з тим, що, як видно з прикладів, у процесі вторинної номінації перевага надається метафоричним образам, пов'язаними з силою певних обставин, які створюють для людини особливі труднощі, ситуаціями, які потребують від неї особливих зусиль.

Тема національного символу фізичної сили людини, переданого за допомогою рослинного компонента з ДСЗ “дерево” продовжують ФО з компонентом **Eiche (дуб)**:

*er stand fest wie eine **Eiche*** (букв., він стояв міцно як дуб) [19, с. 31];

*er war stark wie eine **Eiche*** (букв., він був сильним як дуб) [там само];

“Die Loni, die Loni Fink von der Anlaufstelle an der Grenze treu wie Gold, stark wie Eiche! stellt der Stummel ... das Mädels vor. (Fr. Wolf. Zwei an der Grenze. 61) [там само].

*durch wiederholte Streich fällt die größte **Eiche*** – одним ударом дуба не свалиш [52, с. 161], букв., багато ударів і найбільший дуб звалить.

Дуб у багатьох народів вважається найкрасивішим деревом. Недарма латиною дуб так і називається: “гарне дерево” – Кверкус (Quercus), від кельтських слів “quer” – “гарний” і “cuez” – “дерево” [60]. З незапам'ятних

часів дуб – довголітнє, міцне дерево був найсвятішим деревом у багатьох народів: у кельтів, євреїв, греків, римлян, слов'ян. За часів Авраама біля Сихема ріс дуб волхвів, які тлумачили шелестіння його листя, туркотіння голубів у гілках як знаки, послані духом дерева. Під священним дубом Додони давала пророцтва Сивіла. Друїди правили свої обряди в дубових гаях. У давніх греків дуб був деревом Зевса. Знаменита паля Геракла також була з дуба. У римлян дуб вважався деревом Юпітера. У язичницькому світогляді слов'ян фігурує правічний Дуб на верхів'ї якого сидить найвище божество Род у вигляді сяючого сокола [26, с. 128].

Щодо німців, то вони давно вже називають дуб “німецьким деревом”, напевно через те, що серед типових для Німеччини широколистяних порід дерев він займає почесне друге місце: *Buche* (бук), *Eiche* (дуб), *Hainbuche* (граб), *Ahorn* (клен), *Linde* (липа), *Esche* (ясень) та ін.

Тверда деревина дуба та характерні листя ще з часів древніх германців служили символами безсмертя та стійкості. В часи романтизму під впливом художніх літературних образів це дерево отримало додаткову символіку вірності. Після створення Германської імперії в 1871 р. дуб став найбільш популярним як символ національної єдності. На пам'ятниках, державній символіці, орденах та монетах дубові листя замінили лавровий лист. Розширення ордену *Pour le Mérite* та Лицарський хрест були прикрашені дубовим листям. На кашкетах Національної народної армії кокарда була обрамлена вінком з дубового листя [61].

У зв'язку з цим ВФ фразеологізму *nur langsam wächst die Eiche*, значення якого німецько-російський фразеологічний словник Л. Е. Бінович (1995) трактує таким, що співпадає з рос. прислів'ям *Скоро сказка сказывается, до не скоро дело делается* [52, с. 161] видається нам набагато ширшою, оскільки в її основі закладено глибокий філософський зміст про життя в цілому, а не про певну роботу, виконання якої потребує значно більше часу, ніж переказ якої-небудь історії. У даному випадку, народна мудрість, а разом з цим і національно-культурна специфіка ФО, на наш

погляд, ґрунтується на тому незаперечному факті, що людина стає сильною поступово протягом усього життя: від народження вона нарощує свою фізичну й розумову силу, силу умінь, навичок, з якими ділиться з іншими людьми, передаючи їм найцінніше, що має – свій життєвий досвід.

ФО *Buchen* *sollst du suchen* und *Eichen* *musst du weichen* [57] (букв., *Tu* *повинен шукати бук та зволікати дуба*) належить до стійких зворотів німецької мови з семантикою попередження. За народними спостереженнями, зафіксованими у ВФ зазначеного фразеологізму, дуб є кращим провідником природного електричного току під час грози, ніж бук, який має більш тверду деревину на менший рівень вологості. Отже, якщо кого-небудь у дорозі раптом настигла блискавка, то він обов'язково має згадати про те, що ховатися людині під розкішною кроною дуба вкрай небезпечно. Натомість загальноновизнаним є той той факт, що перебувати під час грози під будь-якими деревами або поблизу них, незважаючи на те, до якої породи рослин вони належать, категорично заборонено.

“Notwendig ist vor allem, bei einem aufkommenden Gewitter den Aufenthalt unter Bäumen zu meiden. Die im Volksmund noch verbreiteten Sprüche wie “Buchen sollst du suchen” usw. sind, wie zahlreiche Unglücksfälle zeigen, nicht zutreffend” (BZ. II. VII. 1983) [19, с. 32].

Серед рослин – жителів лісу в фразеології німецької мови звернуто увагу на горіх – *Haselnuß* (ліщина), який входить до складу ФО *in die Haseln (Haselnüsse) gehen* (букв., *ходить в ліщину*) – “ходити (таємно) на побачення з дівчиною”; “мати любовні стосунки з дівчиною до її заміжжя”; “мати позашлюбні стосунки”. Поряд з достатньо прозорою ВФ зазначеного фразеологізму, що ґрунтується на використанні назви лісового горіха як місця, де можна усамітнитися, його національно-мовна специфіка пов'язана з тим, що лісовий горіх здавна служив для німців символом дітонародження. За народним повір'ям, зарості ліщини – це місце, де народжуються діти. Походження цієї символіки традиційно пояснюють тим, що плоди лісового горіха ростуть парно, міцно притискаючись один до одного, утворюючи

нерозривну єдність двох зерен, які є зачатками нової рослини [22, с. 75]. Саме тому лісовими та грецькими горіхами щедро обдаровують молоду пару під час їхнього весілля, їх зображеннями прикрашають листівки з побажанням щастя, добробуту та великої родини з багатьма дітьми.

Словник стійких зворотів німецької мови “Wörterbuch für Redensarten und Redewendungen” містить шість фразеологізмів з назвою нетипового для Німеччини дерева – *Palme* (пальма).

За твердженням О. С. Пилат, “На емблематичному рівні це знак перемоги. Наприклад, відома емблема – пальма у воді під сонцем – підписана так: “Як пальма не знає турбот біля рясних вод, так віддані Богу, благоденствують біля священних вод Слова”. Ця емблема означає вічну радість, що досягається благочестям. Чи латинський девіз “пам'ятай про зворотне” – зображається пальмою, відображеною у воді. Ця емблема – попередження проти надмірної зарозумілості переможців. У написі переможцю пропонується пам'ятати, що життя одного громадянина дорожче, ніж загибель багатьох ворогів” [26, с. 129 – 130].

Наведемо ФО з рослинним компонентом *Palme* та їх значення, зафіксовані в словнику стійких зворотів німецької мови:

auf die Palme gehen – wütend werden; sich ärgern / aufregen [57];

die Palme des Sieges – der erste Preis, der Sieg [там само];

jemanden auf die Palme bringen – jemanden wütend machen / provozieren / sich ärgern / aufregen [там само];

jemanden auf die Palme treiben – jemanden wütend machen / provozieren / sich ärgern / aufregen [там само];

sich einen von der Palme wedeln – onanieren / masturbieren [там само];

sich die Palme schrubben / schütteln – onanieren / masturbieren [там само].

Як видно з наведених прикладів, фразеологізми німецької мови з компонентом *Palme* є антропометрично маркованими одиницями, які належать до групи емоційної лексики з семантикою характеристики емоційного стану людини (піднесеного настрою, викликаного перемогою в

чому-н. (*die **Palme** des Sieges – der erste Preis, der Sieg*) або почуття гніву, роздратування, невдоволення чим.-н. (*auf die **Palme** gehen; jemanden auf die **Palme** bringen; jemanden auf die **Palme** treiben*)). Щодо двох останніх ФО, то компонент **Palme** виконує роль евфемістичного замітника назви чоловічого статевого органу, імовірно, на основі зовнішньої аналогії з цим деревом.

Таким чином, фразеологізми німецької мови, що мають у своєму складі рослинний компонент з ДСЗ “дерева”, виявляють свою національно-мовну специфіку, що полягає у: 1) використанні загальної назви **Baum** – дерево та назв лише чотирьох рослин у процесі вторинної номінації (**Eiche** – дуб, **Buche** – бук, **Haselnuß** – ліщина, **Palme** – пальма), одна з яких позначає нетипове для Німеччини дерево; 2) способі трансляції національної символіки через мовний знак у вигляді згорнутого тексту міфопоетичного характеру, який імпліцитно міститься у ВФ стійкого звороту; 3) використанні антропометрично маркованої фразеологічної метафори; 4) у семантичній специфікації рослинних компонентів, зокрема на позначення фізичної сили людини, її поведінки, емоційного стану, сили обставин та ін.

2.2.2. Рослинний компонент з денотативно-сигніфікативним значенням “польові культури”

Відповідно до класифікації польових культур, які налічують понад 100 рослин, вони підрозділяються на озимі хліба (пшениця, жито, ячмінь), ярі зернові і круп'яні культури (пшениця, ячмінь, овес, кукурудза, рис, гречка, просо), зернові бобові культури (горох, квасоля, боби, сочевиця, соя), олійні культури (соняшник, льон олійний, коріандр, кмин та ін.), прядивні культури (льон, коноплі, бавовник та ін.), корнеплоди (буряки, морква, капуста, хрін, редис та ін.), баштанні рослини (кавун, диня, гарбуз, огірки, патисони та ін.), багаторічні пряні овочеві культури (кріп, селера, петрушка, базилік, перець (у зернах), цибуля, часник та ін.)

Серед перелічених назв з ДСЗ “польові культури” у складі ФО німецької мови нами знайдено такі назви: *Hopfen* (хміль), *Malz* (солод), *Weizen* (пшениця), *Flachs* (льон), *Bohne* (боб), *Pfeffer* (перець (у зернах)), *Kohl* (капуста), *Kartoffel* (картопля), *Spargel* (спаржа), *Petersilie* (петрушка), на яких ми зосередимо свою увагу при аналізі ВФ фразеологізмів з ДСЗ “польові культури” на прикладі стійких зворотів із зазначеними компонентами. цими компонентами. Звернемося до нашого матеріалу:

Hopfen (хміль), *Malz* (солод)

Hopfen und Malz Gott erhalt's! – традиційний німецький тост з побажанням багатства й добробуту (букв., *Дай, Боже, хміль та солод!*) [57];

bei jemandem ist / sind Hopfen und Malz verloren; da ist Hopfen und Malz verloren – хтось уже ніколи не зміниться; марна справа (букв., *хтось загубив хміль та солод; хміль та солод втрачені*) [там само].

an ihm ist Hopfen und Malz verloren – на него (на это) нельзя рассчитывать; его (этого) не исправишь, он пропащий человек; это дело гиблое [52, с. 316] (букв., *він загубив хміль та солод*).

“Bei euch ist **Hopfen** und **Malz** verloren. Schade!” [там само];

“Das lässt sich nicht mehr reparieren. Da ist **Hopfen** und **Malz** verloren” [там само];

“Ihr habt ein altes 3Com-Modem. In diesem Fall ist wohl **Hopfen** und **Malz** verloren. Tauscht das Modem gegen ein Dassault oder ein neues 3Com um” [там само];

“Jenen Kriminellen, bei denen wirklich **Hopfen** und **Malz** verloren ist, bei denen man sich aufgrund ihres ‘Speiszettels’ ausrechnen kann, dass es nach der Verbüßung der Strafe nicht lange dauern wird, bis sie wieder straffällig werden, steht man von Seiten der Justiz mit blauäugiger Hilflosigkeit gegenüber” [там само];

“Achtung, hier gilt: Nicht trödeln! Die Klage und der Antrag auf nachträgliche Zulassung der Klage dürfen nicht später als zwei Wochen nach Ihrer Urlaubsrückkehr bei dem Arbeitsgericht eingehen, weil sonst wirklich **Hopfen** und **Malz** verloren ist” [там само];

“Wenn diese kaum fünfunddreißig Seiten kalt lassen, bei dem ist **Hopfen** und **Malz** verloren” [там само];

“Hier sind wohl **Hopfen** und **Malz** verloren. Die Leute in diesem Haus werden nie lernen, dass Weihnachtsfrieden schon im Kleinen anfängt. Ich werde denen mal vorführen, warum man zusammenhalten muss” [там само].

Як видно з наведених ФО, їх національно-мовна специфіка на структурному рівні виявляється у вживанні компонентної пари *Hopfen* та *Malz* нероздільно, в семантичному плані вона визначається закріпленням за цими назвами значення чогось дуже важливого, що забезпечує його високу якість, становить його головну суть, тобто є його стрижнем (за аналогією – без хмелю та солоду не буде пива!). З точки зору специфіки ВФ стійких зворотів з рослинними компонентами *Hopfen* та *Malz* слід зазначити, що в ній сконцентрована багата лінгвокультурна інформація, яка стосується насамперед історії пивоваріння, про яке вперше згадується в XII ст.

Як стверджує В. Е. Майер, перші хмельники в Німеччині з'явилися ще в XIII столітті. Головним стимулом для розвитку хмелеводства було пивоваріння. Центрами пивоваріння в XIV – XV ст. були міста Тюрингії, Гессена, Саксонії, Вестфалії та північні прибережні міста Баварії. Хміль був багатством багатьох бюргерів; [...] Однак лише з XIV ст. хміль став товаром [18, с. 75 – 77].

Характерні ознаки виткого хмелю використані в фразеології німецької мови для створення метафоричного образу, що характеризує худорляву та високу людину в порівняльному ФО *dürr (lang) wie Hopfenstange* [52, с. 316]. Окрім того, німці звернули увагу й на те, що хміль складно вирощувати, оскільки ця рослина вимагає до себе багато уваги з боку господаря, що зумовило семантичну інтерпретацію її назви в ФО *der Hopfen will jeden Tag seinen Herrn sehen* [19, с. 36].

Weizen (пшениця)

jemandes Weizen blüht – jemandes Geschäfte gehen gut; die Verhältnisse sind günstig für jemanden [57];

die Spreu vom Weizen trennen [там само];

die Spreu vom Weizen sondern [там само];

die Spreu vom Weizen scheiden – das Beste aussieben; das Hochwertige auswählen; Gutes vom Schlechten trennen [там само];

“Die Spreu vom **Weizen** trennen: Die richtige E-Business-Anwendung zu finden, ist schwierig und zeitraubend” [там само];

“Ein Gütesiegel soll die Spreu vom **Weizen** trennen” [там само];

“Einige Jahre nach Kinostart trennt sich die Spreu vom **Weizen**. Dann zeigt sich, welche Filme das Zeug zum Klassiker haben und welche in den Archiven verschwinden” [там само];

“Die Spreu vom **Weizen** trennen. Wie kann der Laie zwischen Fachleuten für Psychotherapie und Scharlatanen unterscheiden?” [там само];

“Es gibt Qualitätsunterschiede. Hier steht, wie Sie die Spreu vom **Weizen** trennen” [там само].

Позитивна семантика зазначених ФО, які вживаються зі значенням “чийсь справи йдуть дуже добре” – *jemandes Weizen blüht* (букв., *чиясь пшениця цвіте*), “вибрати щось найкраще” (*die Spreu vom Weizen trennen / sondern / scheiden*) відбувається на основі позитивно-оцінного ДСЗ назви рослини, що в національно-мовній картині світу багатьох народів, зокрема й німецького, пов’язується з поняттям багатства й добробуту. Цікаво, що в німецькій мові пшениця / *Weizen* отримала свою назву від білого борошна (*weiße Mehl*), яке має велику економічну цінність, а сама назва високоцінної рослини зафіксована в стійких зворотах німецької мови з XV ст. [56, с. 814]. Значення пшениці для німецьких бюргерів значно збільшується через кліматичні умови країни, а також невисокий рівень плідності ґрунту. Тому семантична інтерпретація ДСЗ назви *Weizen* у структурі ФО німецької мови засвідчує високий ступінь вираження позитивно-оцінного компонента її значення, котре межує з емотивно-оцінним значенням, які взаємодіючи між собою, утворюють спільну сему та формують метафоричний образ багатства, актуалізований у ВФ ФО з національно-мовною специфікою.

Flachs (льон)

ohne Flachs! – без жартів! [57];

“Jetzt mal ganz ohne **Flachs**: ...” [там само];

“Ihr Verhältnis zu Schäuble sei hervorragend, ohne **Flachs**: wirklich gut”;

“Ohne **Flachs**, ist ehrlich gemeint!” [там само];

etwas aus Flachs tun; Flachs machen – робити щось несерйозне, жартувати, забавлятися [там само];

“Ich habe auch immer etwas Angst, dass er mitbekommt, dass ich das alles nicht nur aus **Flachs** sage” [там само];

“Ich finde ihn sehr sympathisch – mit dem kann man auch mal einen **Flachs** machen” [там само].

Незважаючи на простоту зовнішньої форми синтаксичних конструкцій зазначених ФО з компонентом *Flachs* пояснити їх ВФ досить важко, що, в свою чергу й підтверджує національно-мовну специфіку фразеологізмів.

Однак, можемо припустити, що поєднання назви “багаторічної трав’янистої технічної рослини, з стебел якої виготовляють волокно, а з насіння – олію” [54, т. 4, 1973, с. 585], з чимось несправжнім відбувається на основі асоціативного зв’язку з гладкою поверхнею та матовим блиском лляної тканини.

Назву *Flachs* містить також ФО *Brot und Salz und Flachs und auch das goldene Lichterwachs* з функцією побажання кому-н. добробуту та затишку в домі. У ВФ цього стійкого звороту проступає народна символіка добра та багатства як через частину щоденного харчування *Brot und Salz* та світло *Licht*, так і через льон, завдяки якому в домі будуть і одяг, і рушники, і простирадла, а також багато інших речей, які роблять його красивим та затишним.

Bohne (боб)

er hat die Bohne gefunden – ему повезло (происходит от приметы, особенно распространенной среди девушек: та, которая найдет в праздничном пироге запеченное туда бобовое зернышко, будет помолвлена первой) [52, с. 112] (букв., він знайшов боба).

Давній народний німецький звичай запікати квасолину в святковий пиріг у день “Бобового короля” / “*Bohnenfest*” засвідчує символіку кохання. У такий спосіб колись молоді дівчата ворожили на те, як скоро вони вийдуть заміж: хто скоріше з всіх знайде квасолину, та й першою заручиться [49, с. 84].

У середні віки значення польової квасолі було таким великим, що її часто називали “картоплею середньовіччя”, тому навіть довгі сухі стебла бобів ставали в пригоді: ними набивали матраци, плели рогожі, робили різні прості господарські предмети (напр., невелички короби для зберігання чогон.). Все це дає змогу визначити національно-культурну специфіку ВФ стійкого звороту з комунікативною функцією поради *für alte Schuld nimm Bohnenstroh* (букв., за старий борг візьми бобову соломку) [22, с. 76].

Довгі стебла цієї виткої рослини дають тверду і дуже міцну соломку, що, у свою чергу, сприяло створенню асоціативно-образного фону для антропометрично маркованих ФО, в яких компонент *Bohnenstroh* – похідний складний іменник з твірною основою **Bohnen** – вживається для порівняння з грубою, невихованою, нерозумною людиною, приклади чого ми знаходимо у Д. Г. Мальцевої: *etw. ist hart, zäh wie Bohnenstroh; grob wie Bohnenstroh; dumm wie Bohnenstroh* [19, с. 37].

Pfeffer (перець (у зернах))

im Pfeffer liegen (sitzen) – находиться в неприятном положении [52, с. 493];

in den Pfeffer geraten – попасть в переделку [там само];

“Moor! Moor! möchtest du bald auch in den **Pfeffer** geraten, dass ich dir Gleiches mit Gleichem vergelten kann! (F. Schiller, “Die Räuber”) *das ist starker Pfeffer!* – а) вот это нахальство! б) это крепко! прямо в нос шибает! (о чем-л. прошлом, непристойном) [там само];

wo der Pfeffer wächst – у черта на куличках; б) ко всем чертям [там само];

“Wegener war ungeduldig. Er wünschte den Mann dahin, wo der **Pfeffer** wächst...” (S. Hermlin, “Die Unterschrift”) [там само, с. 494].

Pfeffer und Salz – цвета перца с солью (материал из сочетания черного цвета с белым) [там само];

j-n ins Pfefferland wünschen – пожелать кому-л. провалиться в тартарары [там само].

jemandem Pfeffer geben – jemanden antreiben [там само];

da liegt der Hase im Pfeffer – Das ist der entscheidende, der schwierige Punkt; Das ist es, worauf es ankommt; Das ist die wahre Ursache; Das ist die Quelle des Übels [58, с. 504];

“Das liegt alles an dir. Nie kannst du zugeben, wenn du dich falsch verhalten hast. Da liegt der Hase im **Pfeffer!**” [там само];

“Aus ‘Error 500’ direkt auf Probleme mit den Hosting-Kapazitäten zu schließen, ist mir etwas gewagt. Könnte sicherlich auch was anderes sein. Und jetzt einfach einen anderen Server zu mieten, ohne zu wissen, wo der Hase im **Pfeffer** liegt, ist sicher auch nicht unbedingt sinnvoll” [там само]

“Die Absatzkrise führt zur Deflation. Da nämlich liegt der Hase im **Pfeffer**: Es sind nicht die Umsatzzahlen allein. Nein, es fehlt zudem an den Erlösen” [там само];

“Am Beispiel der IT-Abteilung einer Firma wird schnell deutlich, wo der ineffiziente Hase im **Pfeffer** liegt: In dieser Abteilung bekleiden die Mitarbeiter meist mehrere Rollen und Funktionen gleichzeitig” [там само];

“Wo im eigenen Unternehmen ‘der Hase im **Pfeffer** liegt’, ist den Verantwortlichen sowie den Führungskräften und Beschäftigten häufig klar. Das ‘Wie’, also die Frage danach, wie Veränderungen angestoßen und umgesetzt werden können, ist dagegen oft mit einem großen Fragezeichen verbunden” [там само].

***Pfeffer** im Hintern / Arsch haben* – lebhaft / zappelig sein; voller Energie / Tatendrang sein; nicht still sitzen können [57];

*jemanden dort hinschicken, wo der **Pfeffer** wächst* [там само];

*jemanden dahin wünschen, wo der **Pfeffer** wächst* [там само];

*jemand soll bleiben / hingehen, wo der **Pfeffer** wächst* – jemand soll verschwinden und nicht wiederkommen; jemand soll fernbleiben [там само];

“Scher Dich hin, wo der **Pfeffer** wächst” (“Verschwinde”) [там само];

“Bleib, wo der **Pfeffer** wächst!” [там само];

“Geh doch dahin, wo der **Pfeffer** wächst” [там само].

Як видно з наведених прикладів, назва екзотичної рослини ***Pfeffer*** займає в німецькій фразеології досить сильну позицію. В основу створення метафоричних образів з цим компонентом покладено декілька характеристик чорного перцю (в зернах), який має гіркий смак, пряний запах, а також є нетиповою рослиною для європейських країн. Своєрідна інтерпретація асоціативно-образного компонента значення слова ***Pfeffer*** у складі ФО

німецької мови свідчить про їх національно-мовну специфіку. Так, наприклад, стійкий зворот *da liegt der Hase im Pfeffer* відноситься до їжі, приготовленої з перцевим соусом, яка подається з іншими стравами. Вже в середні віки (XIII ст.) цей образ передається у переносному значенні з використанням назви пряної рослини. Пояснення цієї метафори імовірно пов'язане з тим, що досить важко вловити аромат заячого м'ясу, або розгледіти частини тушки тварини, якщо її вкриває товстий шар перцю [22, с. 76].

Екзотична для багатьох країн рослина, що має незрозуміле та далеке походження (пор., *Pfefferland* “країна перцю”), її висока ціна та гіркий і пряний смак цілком природно викликає неприємні асоціації, що зумовлюють вживання її назви в ФО з негативною семантикою: *jemanden dort hinschicken, wo der Pfeffer wächst; jemanden dahin wünschen, wo der Pfeffer wächst; jemand soll bleiben / hingehen, wo der Pfeffer wächst* [57; 58] вживаються з функцією недоброзичливого побажання кому-н. зникнути (піти туди, де перець росте); *jemandem Pfeffer geben* має значення “виводити (вивести) кого-н. з себе”; *das ist starker Pfeffer* – “почути (побачити, згадати) щось неприємне”. Слід також додати, що в складі ФО з цим компонентом спостерігається вживання складного похідного іменника *Pfefferland* “країна перцю”, який також є рисою їх національно-культурної специфіки, оскільки він виконує роль “умовного” топоніма, що виконує функцію назви неіснуючого географічного об'єкту.

Нейтральним значенням характеризується ФО *Pfeffer und Salz*, оскільки служить для характеристики кольору.

Щодо ФО *Pfeffer im Hintern / Arsch haben*, слід зазначити, що мовно-структурні особливості поєднання рослинного компонента *Pfeffer* з різними іменниками на позначення сідниці визначає їх комунікативну специфіку та стилістичне маркування в німецькій лексикографії: *Pfeffer im Hintern haben* – *umgangssprachlich; salopp; Pfeffer im Arsch haben* – *umgangssprachlich; grob* [57].

Kohl (*кануцта*)

aufgewärmter Kohl – старая песня, старая история [52, с. 358];

den alten Kohl wieder aufwärmen – смотреть удочки; убраться подобру-поздорову [там само];

Kohl reden – городить чепуху, вздор молоть “Ich hab’ es ganz alleine kaputt gemacht. Das ist wahr”. “Mein Lieber, rede keinen **Kohl**”, bat Lohmann”. (H. Mann, “Professor Unrat”) [там само].

aufgewärmter Kohl sein – eine alte, langweilige Geschichte sein; altbekannt / ermüdend sein [57];

“Stets aufgewärmter **Kohl** nervt” [там само];

“Jedes Gespräch mit ihm ist aufgewärmter **Kohl** von vorgestern” [там само];

“Musst du uns schon wieder diesen aufgewärmten **Kohl** auftischen? Das hat du doch schon mal erzählt!” [там само].

alten Kohl (wieder) aufwärmen – Vergessenes erneut zur Sprache bringen längst Erledigtes wieder wieder zum Thema machen (und damit Langeweile / Überdruß hervorrufen); eine alte Geschichte vorbringen [там само];

“Wozu immer wieder diesen alten **Kohl** aufwärmen?” [там само];

“Er wärmt doch allzu viel alten **Kohl** auf!” [там само];

“Wärme doch nicht immer den alten **Kohl** auf!” [там само];

“Sie spielen immer die alte Leier und wärmen immer den alten **Kohl** wieder auf, der schon so oft da gewesen ist” [там само].

Das macht den Kohl (auch) nicht fett! – Das ist nicht entscheidend; Das ist unbedeutend; Dadurch erreicht man keine Verbesserung [там само];

“Ich verdiene jetzt 20 Euro mehr im Monat. Das macht den **Kohl** auch nicht fett” [там само];

“Eine Prozessor-Aufrüstung lohnt sich hierbei also nicht, denn 66 MHz mehr oder weniger machen den **Kohl** nicht fett” [там само];

“In Mark und Pfennig gerechnet dürfte allerdings das Plus von 227 DM im Jahr den **Kohl** auch nicht fett machen” [там само];

“Die paar Millimeter machen den **Kohl** nicht fett” [там само];

“Egal, die Zeit drängt, und letzten Endes machen diese 35, -\$ den **Kohl** auch nicht fett” [там само].

Капуста здавна вважається основним продуктом харчування. Її щоденне вживання, коли доводилося підігрівати одну й ту саму страву та подавати її на стіл, поступово викликало зниження інтересу людей до капусти тим більше, що вона смакує лише свіжеприготовленою. У давні часи капуста не була святковим блюдом, її споживали бідні люди, які називали її стравою “нудьги і втоми”. Навіть древньоримський сатирик Ювенал використовував цей мотив у своїй сатирі, але в німецькій мові негативна оцінка “розігрітої капусти” стає поширеною лише з XVIII ст.

Негативна конотативна оцінка назви **Kohl** проявляється і в тому, що в деяких стійких зворотах вона взаємозамінна з поняттям ‘гній’. Вживання цього слова в значенні усім давно відомої історії, набридлого оповідання та под. частково пояснюється тим, що воно виявляє свою генетичну спорідненість з єврейським дієсловом *kohlen* (говорити, розповідати), на основі якого виникло похідне слово *bekohlen* зі значенням “говорити неправду”, “обманювати кого-н.”

ВФ ФО *Das macht den **Kohl** (auch) nicht fett!* (букв., Це також не робить капусту жирною!) з експресивним компонентом значення ґрунтується на метафоричному перенесенні поняття мовного знаку в площину характеристики незадоволення людини своїм матеріальним станом. Йдеться про те, що ніщо, крім мяса, не покращить смаку капусти. Напевно тому німці вигадали свою національну різдвяну (новорічну) страву “Eisbein mit Sauerkraut” / “Свина ніжка з кислою капустою”.

Утім, слід зазначити, що назва **Kohl** зафіксована також у німецькій фразеології з позитивним маркуванням семантики, наприклад, у побажанні *Leb wohl, iß **Kohl**!* (букв., *Живи здоровий, їж капусту!*). Побажання кому-н. міцного здоров’я відбувається на основі об’єктивної інформації про корисні

властивості овочу, а також відповідає давній народній прикметі німців: той, хто їсть кислу капусту на Новий рік, буде весь рік здоровим [19, с. 52].

Kartoffel (картопля)

rin in die Kartoffeln, raus aus der Kartoffeln – то так, то эдак; то туда, то обратно (обыкн. о следующих друг за другом противоречивых распоряжениях) [52, с. 337].

jemanden (wie eine heiße Kartoffel) fallen lassen / fallenlassen – jemandem (abrupt) die Unterstützung entziehen; jemanden (plötzlich) im Stich lassen jemanden verlassen / seinem Schicksal überlassen / alleine lassen; sich von jemandem trennen / lossagen [57].

“Man hat sich viel engagiert, aber keiner bedankt sich. Und dann wird man fallen gelassen” [там само];

“Ich habe Menschen, die mich lieben, verletzt, sie fallen gelassen und bin abgehauen” [там само];

“Trotz steigender Umsätze schrammte er ständig um Haaresbreite an der Pleite entlang, und die Banken ließen ihn fallen” [там само];

“Der Held strauchelt, die großen Redaktionen lassen ihn fallen und über Jahre fristet Hagen ein Dasein als Onlinejournalist mit zweitklassigen Aufträgen und drittklassiger Bezahlung” [там само];

“Solange sie nützlich waren, etwa im Kampf gegen den IS, wurden sie hofiert. Nun, wo sie ihre Schuldigkeit getan haben, werden sie wie eine heiße **Kartoffel** fallengelassen” [там само];

“In einer guten Freundschaft kann man sich fallen lassen. In einer schlechten Freundschaft wird man fallen gelassen” [там само];

“Ihre Freundin Larissa ist mindestens genauso hübsch, aber warmherzig, gutmütig und stets verständnisvoll – und wird von Männern zwar wahrgenommen, aber nach kurzer Zeit fallengelassen wie eine heiße **Kartoffel**” [там само].

Походження фразеологізму *rin in die Kartoffeln, raus aus der Kartoffeln* пов'язують з іменем Фридриха Вюльффенга, який розповів на сторінках журналу “Fliegende Blätter” історію про військові навчання солдат, котрі то

мали зайняти позицію на картопляному полі, то знову залишити його, оскільки в ньому не можна було надійно сховатися [58, с. 476].

Варто згадати, що перші спроби ввести картоплю польову (городню) культуру в німецьких країнах та в Швейцарії робилися між 1720 – 40 рр. У ФО *jemanden (wie eine heiÙe Kartoffel) fallen lassen* символічне використання “хто-н. нехай впаде як гаряча картопля” в сенсі “відмовитися від кого-н., кинути кого-н. напризволяще” спостерігається в літературних пам’ятках німецької мови ще з 1500 р., що безперечно доводить той факт, що зазначений фразеологізм є знаком з культурною семантикою. Щодо ВФ цього стійкого звороту, то вона ґрунтується на образному відтворенні ситуації, коли той, хто раптом взяв у руки гарячу бульбу картоплі, швидко кидає її будь-куди, аби не обпектися.

Spargel (спарґжа)

ein Spargel – ein dünner Mensch [57].

den Spargel quer essen – хвастовита людина, хвалько [19, с. 35].

Як засвідчують наведені приклади з використанням ДСЗ лексичної одиниці *Spargel*, вживання цього компонента в ФО *ein Spargel* зі значенням “худорлява людина” зумовлює оцінна характеристика зовнішнього вигляду “багаторічної трав’янистої рослини родини лілійних з тонким, ледве помітним листям” [54, т. 9, 1978, с. 489]; в складі ФО *den Spargel quer essen* (букв., їсти спарґжу поперек) цей компонент вживається з антропометричною функцією характеристики людини, яка має дуже великий рот або хоче переконати кого-н. у своїх надприродних здібностях.

Petersilie (петрушка)

Dir hat es wohl die **Petersilie** verhagelt! – Du hast wohl schlechte Laune! [57]; с ним стряслась беда [52, с. 492].

Незважаючи на деякі особливості в різних трактуваннях значення ФО, можна припустити, що загальна семантика чогось неприємного може виникати на основі людського досвіду про те, що при надмірному споживанні петрушка викликає ускладнення в роботі організму людини.

Підсумовуючи аналіз ФО з ДСЗ “польові культури” з точки зору їх національно-культурної специфіки, зазначимо, що залучення назви тієї чи іншої рослини здійснюється вибірково та відповідно до їх природних властивостей шляхом використання того колективного досвіду, якій усвідомлюється мовцями певного колективу та відтворюються у формах мови. Семантика ФО з рослинним компонентом на позначення польових культур охоплює значення багатства, удачі, неприємностей, здоров’я, зовнішнього вигляду людини, її поведінки та ін.

2.2.3. Рослинний компонент з денотативно-сигніфікативним значенням “плоди”

Тема “плодів” у фразеології німецької мови є певною кумуляцією світобачення й пов’язана з матеріальною, соціальною чи духовною культурою німців, а тому може засвідчувати її національно-культурний зміст, “закодований” у ВФ досліджуваних одиниць.

Apfel (яблуко)

Назва плодів яблуні зафіксована в таких ФО німецької мови:

in den sauern Apfel beißen – покориться неприємній необхідності; проглотить пилюлю [52, с. 43];

der Apfel fällt nicht weit vom Stamm – яблочко от яблони недалеко падает [там само];

es konnte kein Apfel zur Erde – яблуку негде упасть [там само];

goldene Äpfel in silbernen Schalen – золотые яблоки в серебряных чашах (о чем.-л. совершенном по содержанию и форме) *Äpfel braten* – заниматься пустяками; играть в бирюльки [там само];

Äpfel nicht essen mögen – не иметь охоты до любовных похождений [там само];

einen Apfelzahn haben – любить яблоки [там само, с. 44].

etwas für einen Apfel und ein Ei kaufen / verkaufen; etwas für 'nen Appel und 'n Ei kaufen / verkaufen – etwas für wenig Geld kaufen / verkaufen; ein Schnäppchen machen; etwas sehr billig kaufen; etwas sehr billig verkaufen [57];

“Gebe CD's für 'nen Apfel und 'n Ei ab” [там само];

“Aber diese armen Wichte verkaufen alles für einen Apfel und ein Ei, nur um sich ihre armseligen Löhne aufzubessern” [там само];

“Dort hatte er einer kleinen Gemeinde einen maroden Industriekomplex für einen Apfel und ein Ei abgekauft” [там само];

“Es kann nicht sein, dass Ausländer Land für ein **Apfel** und ein Ei kaufen und die eigene Bevölkerung keines besitzt” [там само];

“Spargel wird wohl kaum für 'n **Apfel** und 'n Ei zu haben sein” [там само];

“Für einen **Apfel** und ein Ei können wir nicht arbeiten” [там само];

“Diese Dinge sind meist nicht für einen **Apfel** und ein Ei zu bekommen und umsonst erst gar nicht!” [там само].

Своєрідність фразеологічного значення рослинного компонента **Apfel** виявляється у відтворенні різних значень: неприємного обов'язку, чого-н. досконалого, незначної ціни та ін. У ФО з цим компонентом домінантну позицію займає знижена оцінка плодів яблуни з боку німців (за виключенням його вживання в ФО *goldene Äpfel in silbernen Schalen*), яка виявляється в супровідних (додаткових) засобах вираження значення стійких зворотів, що вказує на їх національно-мовну специфіку.

Birne (груша)

*eine weiche **Birne** haben* – быть слабоумным [52, с. 100];

*eins auf **die Birne** bekommen* – получить по башке [там само];

*einen an der **Birne** haben* – nicht ganz normal sein leicht verrückt sein [57];

“So, wer jetzt ernsthaft noch meckert, hat einfach einen an der **Birne**” [там само];

“Du hast wohl einen an der **Birne**!” [там само];

“Einige Betreuer sind echt okay, andere hingegen haben selbst einen an der **Birne** oder sind permanent schlecht gelaunt und gucken immer, dass alle Regeln eingehalten werden” [там само];

*etwas in der **Birne** haben* – klug sein [там само];

*einen Riss in der **Birne** haben* – dumm / leicht verrückt sein; etwas Unverständliches tun [там само];

*bematscht sein in der **Birne*** – dumm / verrückt / benommen / verwirrt sein [там само];

*sich etwas in die **Birne** kloppen* – Alkoholisches trinken / etwas angestrengt lernen [там само];

“Und das sind auch meist die Leute, die sich danebenbenahmen, weil sie meinen, dass man sich um 9.00 Uhr schon ordentlich Wodka aus dem Kaffeebecher in die **Birne** kloppen muss” [там само];

“Bei mir steht mal wieder die Klausurphase vor der Tür und da ich mir mal wieder fast ausnahmslos sinnlosen Scheiß in die **Birne** kloppen darf, bei dem mir nach spätestens 30 Minuten die Lichter ausgehen, suche ich etwas, um mich wachzuhalten” [там само];

“Ich persönlich halte von Auswendiglernen nichts und es ist auch in BWL nicht nötig. Allerdings ist die Aufbereitung des Stoffes meist nicht so klar, dass ein Sinnzusammenhang für jeden entsteht – weswegen die meisten es sich schlicht in die **Birne** kloppen” [там само].

На відміну від інших назв рослинний компонент з ДСЗ “плоди” **Birne** в складі ФО німецької мови “спеціалізується” виключно на значенні “голова людини”, що становить його національно-мовну специфіку та разом з цим національно-мовну специфіку стійких зворотів з цим компонентом. Національним маркером семантики ФО виступає значення “нерозумної людини” (за виключенням ФО *etwas in der **Birne** haben*), метафоричним образом якої виступає поняття м’якої або тріснутої груші, тріснутої груші.

Kirsche (вишня)

*mit großen Herren ist nicht gut **Kirschen** essen* – с большими господами лучше дела не имеет [52, с. 347].

Незважаючи на достатньо скромну позицію назви плодів вишневого дерева **Kirsche** у фразеології німецької мови, вона все ж таки заслуговує особливої уваги з точки зору лінгвокультурологічного опису історії вишні та її назви. Відомо, що солодкі вишні мають дуже давню традицію, оскільки з давніх часів вони годували людей та були одним із повсякденних продуктів харчування. Під час археологічних розкопок поблизу Боденського озера, розташованого на кордоні Німеччини, Австрії та Швейцарії були знайдені вишневі кісточки, які люди залишили після себе ще в період середини кам’яного віку (8000 – 5000 до н.е.). У літературі перша згадка про вишні

з'являється в письменах греків та римлян, від яких пізніше були запозичена ця рослина разом з назвою дерева – *kerasia* “Kirschbaum“ та плодів – *kerasion* “Kirsche“. У німецьку мову назва *Kirsche* була запозичена з лат. *cerasum* та отримала форму в див. мові *kirs, kirsa*; свн. – *kirs(che), kerse*.

Фразеологічне значення ФО *mit großen Herren ist nicht gut Kirschen essen* з функцією прислів'я ґрунтується, на нашу думку, на метафоричному перенесенні назви вишневих плодів у площину соціальних контактів людини та її зв'язку з іншими членами суспільства у відповідності зі своїми потребами та інтересами, що обумовлюють спільну діяльність людей в конкретних соціальних групах та накладають відбиток на стиль їх колективної поведінки, етичних правил та моральних принципів.

Отже, назви плодів як рослинні компоненти ФО німецької мови здійснюють їх національно-культурне маркування, оскільки в складі стійкого звороту вони отримують максимально широке витлумачення з урахуванням взаємовідношень мови і культури як двох семіотичних систем. Для назв плодів *Apfel, Birne, Kirsche* в ФО характерна антропологічна семантика, яку умовно можна поділити на значення, що характеризують поведінку людини та її соціальні контакти (*Apfel, Kirsche*), та значення, що характеризують її розумові здібності (*Birne*).

Висновки до розділу 2

Проведене вивчення фразеологізмів німецької мови з рослинним компонентом на основі лінгвокультурологічного аналізу їх ВФ з урахуванням національно-культурної специфіки використання ДСЗ груп лексем з загальною семантикою “дерева”, “польові культури”, “плоди” дозволяє зробити такі висновки:

Національно-культурний фон німецьких фразеологізмів з рослинним компонентом підтримується історичним минулим німецького народу в контексті якого ритуальні форми народної культури (народні обряди, дійства, ритуали, звичаї, повір'я), лексика з національним асоціативним значенням та лексика-символи як своєрідні згорнуті тексти виступають джерелом створення фразеологічних образів для їх подальшого використання в знаках вторинної номінації об'єктів навколишнього світу.

До основних типів джерел, які створюють національно-культурний фон досліджуваних ФО належать: ритуальні форми народної культури (народні обряди, дійства, ритуали, звичаї, повір'я та под.); фонові лексика (лексика з національним асоціативним значенням); слова-символи як своєрідні згорнуті тексти, відмінність яких визначається переважно особливостями побуту, віросповіданням, географічного положення тощо.

Фразеологізми німецької мови, що мають у своєму складі рослинний компонент з ДСЗ “дерева”, виявляють свою національно-мовну специфіку, що полягає у використанні загальної назви **Baum** – дерево та назв лише чотирьох рослин у процесі вторинної номінації (**Eiche** – дуб, **Buche** – бук, **Haselnuß** – ліщина, **Palme** – пальма), одна з яких позначає нетипове для Німеччини дерево; в способі трансляції національної символіки через мовний знак у вигляді згорнутого тексту міфопоетичного характеру, який імпліцитно міститься у ВФ стійкого звороту; у використанні антропометрично

маркованої фразеологічної метафори; в семантичній специфікації рослинних компонентів, зокрема на позначення фізичної сили людини, її поведінки, емоційного стану, сили обставин та ін.

Рослинний компонент фразеологізмів німецької мови з загальним ДСЗ “дерево” створює різні метафоричні образи ВФ одиниць вторинної номінації на основі використання у кожному окремому випадку певної генеральної семи (напр., “фізична сила” – **Eiche**, “любовні стосунки і сексуальність” – **Haseln, Palme**, “психоемоційний стан людини” – **Palme**) та її асоціативно-оцінної конотації, що виникає під впливом контекстуального оточення рослинного номінанта в структурі ФО.

Залучення назви тієї чи іншої рослини з ДСЗ “польові культури” здійснюється вибірково та відповідно до їх природних властивостей шляхом використання того колективного досвіду, якій усвідомлюється мовцями певного колективу та відтворюються у формах мови. Семантика ФО з рослинним компонентом на позначення польових культур охоплює значення “багатство” – **Hopfen, Malz**, “удача” – **Weizen**, “здоров’я” – **Kohl**, а також зорієнтована на опис зовнішнього вигляду людини (**Bohnenstroh, Spargel**), її поведінки (**Petersilie**), у т. ч. по відношенню до іншої людини (**Pfeffer**) або до певної життєвої ситуації (**Kartoffel**).

Назви плодів як рослинні компоненти ФО німецької мови самобутно забезпечують їх національно-культурне маркування, оскільки в складі стійкого звороту вони отримують максимально широке витлумачення з урахуванням взаємовідношень мови і культури як двох семіотичних систем. Для назв плодів **Apfel, Birne, Kirsche**, зафіксованих у фразеології німецької мови характерна антропологічна семантика, яку умовно можна поділити на значення, що характеризують поведінку людини та її соціальні контакти (**Apfel, Kirsche**), та значення, що характеризують її розумові здібності (**Birne**).

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ

3.1. Методика реалізації компетентнісного підходу і формування іншомовної компетентності особистості

Методика реалізації компетентнісного підходу і формування іншомовної компетентності школярів у сучасній лінгводидактиці становить одну з найбільш активно досліджуваних тем, що зумовлюється сучасними процесами оновлення цілей викладання іноземних мов у загальноосвітній школі та закладах вищої освіти відповідно до об'єктивних потреб міжкультурної комунікації в ХХІ ст.

Останнім часом методика навчання іноземних мов значно збагатилася новими результатами наукових праць, які висвітлюють питання проблемного навчання (П. Білоусенко, І. Вихованець, К. Плиско), інтерактивному напряму (А. Границька, Л. Пироженко, О. Пометун), когнітивно-комунікативному (О. Горошкіна, М. Пентиліук), інтегрованому навчанню (О. Біляєв, Л. Дворецька, О. Савченко), навчання мови за допомогою тексту (Т. Донченко, Л. Мацько, А. Нікітіна), навчання розвитку мовлення (Г. Іваницька, С. Омельчук, Н. Пашківська, Л. Симоненкова, Г. Шелехова) та інші напрями компетентнісного підходу на основі психолінгвістичної мотивації процесу навчання іноземній мові. При всій різноманітності підходів до навчання однією з головних характеристик сучасної лінгводидактики є компетентнісна модель навчання, важливе місце в якій належить формуванню в учнів міжкультурної комунікативної компетенції.

Поняття міжкультурної комунікативної компетенції, як показника здатності людини до ефективного спілкування з представниками різних культур, увійшло у вітчизняну педагогічну науку наприкінці ХХ – на початку

XXI ст. За визначенням Л. В. Лендел, міжкультурна комунікація як наукова проблема розглядалася вітчизняними і зарубіжними дослідниками Ф. Бацевичем, А. Вежицькою, М. Гальсковою, В. Семиченко, С. Тер – Минасовою та іншими. Загалом міжкультурна комунікація трактувалася вченими як сукупність специфічних процесів вербальної і невербальної взаємодії партнерів по спілкуванню, що сприяє формуванню діалогу культур. На думку вченої, “концепція діалогу культур припускає наявність як мінімум двох різних культур в процесі підготовки до реальної міжкультурної комунікації. У самому понятті міжкультурної комунікації закладено рівноправну взаємодію представників різних спільнот з урахуванням їхньої самобутності та своєрідності, що приводить до необхідності виявлення загальнолюдського на основі порівняння культури країни, мову якої вивчають, і власної культури” [16, с. 104].

Набуття міжкультурної комунікації під час вивчення іноземної мови пов’язане з аналізом засобів мовного коду, а також з етнічними, соціальними, культурними та психологічними чинниками [6, с. 8; 9, с. 17 – 18; 40; 46], що передбачає використання всіх вищезазначених підходів, на основних з яких ми зосередимо свою увагу та охарактеризуємо їх зміст більш детально.

Проблемне навчання. “Проблемне навчання – це система методів навчання, при якій учні отримують знання не шляхом заучування і запам’ятовування їх в готовому виді, а в результаті розумової роботи за рішенням проблем і проблемних завдань, побудованих на утриманні матеріалу, що вивчається. Проблемне навчання використовується як на стадії введення учбового матеріалу, так і на стадії його закріплення в процесі мовної практики на різних етапах навчання школярів” [30, с. 208 – 209].

Методика проблемного навчання відрізняється від традиційної тим, що ставить учня в таке положення, коли він вимушений активно і інтенсивно мислити, яка мобілізує свій інтелектуальний потенціал для вирішення проблеми і формування теоретичного висновку. Отриманий в самостійному пошуку теоретичний висновок засвоюється учнем як плід його власної праці

[3, с. 8]. Центром проблемного навчання є проблемна ситуація, що активізує учнів на подолання її пізнавальної складності шляхом отримання нових знань та розвитку своїх інтелектуальних здібностей. Вирішення проблемної ситуації може здійснюватися за допомогою різних форм, до яких належать: навчальна тематична дискусія, метод “круглого столу”, “метод інтелектуального штурму” та інші методи, що дозволяють сфокусувати навчальну діяльність учнів на розв’язання проблеми.

Інтерактивне навчання. Інтерактивне навчання – це педагогічний метод навчання, яке відбувається на основі взаємодії всіх учасників навчального процесу. “Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де і учень і вчитель є рівноправними суб’єктами навчального процесу, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, вміють здійснювати. Безпосередньо, сама організація інтерактивного навчання передбачає моделювання різноманітних життєвих ситуацій, спільне вирішення проблем на основі аналізу обставин та відповідної ситуації, використання рольових ігор. Усі інтерактивні технології поділяються на чотири групи: фронтальні технології, технології колективно-групового навчання, ситуативного навчання та навчання у дискусії” [62].

Когнітивно-комунікативне навчання. Когнітивно-комунікативний метод навчання характеризується взаємодією когнітивного (пізнавального) та комунікативного (спілкування) підходів у вивченні мови. Сутність когнітивного підходу полягає в тому, що процес навчання спрямовується на вирішення низки питань, які пов’язані з проблемами сприйняття, пізнання та розуміння людиною дійсності, її здатності до здобуття, обробки, зберігання та використання знань, а також вивчення та пояснення процесів пізнання людиною реального світу. Основу комунікативного підходу в навчанні створює процес реального спілкування з широким використанням прийому моделювання різних ситуацій спілкування з урахуванням особистісного характеру комунікативної діяльності учнів, взаємовідносин та взаємодії учасників комунікації, їх попереднього досвіду, рівня володіння різними

мовленнєвими засобами, ступеня їх засвоєння та індивідуальних особливостей учнів щодо їх автоматичного відтворення в комунікативних актах та ін.

Інтегроване навчання. Сутність інтегрованого методу навчання полягає в тому, що під час його реалізації використовуються різні методи розвитку комунікативних навичок учнів на основі врахування міждисциплінарних зв'язків з навчальних предметів (іноземної мови, історії, географії та ін.) та поєднання їх з власним досвідом, на основі чого учень отримує нові знання з мови, збагачені знаннями про культуру народу, який є її носієм.

Навчання мови за допомогою тексту становить один з прогресивних методів сучасної педагогіки, оскільки передбачає врахування особливостей тієї чи іншої мови на основі її зв'язків з дискурсом у широкому розумінні цього поняття.

Таким чином, методика реалізації компетентнісного підходу і формування іншомовної компетентності школярів у сучасній лінгводидактиці спирається на діяльнісний, предметний та мовленнєвий фактори навчання, на сукупність внутрішнього та зовнішнього формування висловлення, які автоматизуються завдяки потреби у спілкуванні, що підкріплюється навичками сприймання та продукування інформації за допомогою мовних засобів.

У рамках компетентнісного навчання лінгвосоціокультурна компетентність представляє основу для здійснення міжкультурної комунікації, як важливого способу взаємодії різних народів.

3.2. Форми роботи з фразеологізмами німецької мови з рослинним компонентом

Робота над фразеологією на уроках іноземної мови відповідно до шкільної програми проводиться в двох аспектах, які передбачають знайомство учнів з науковими відомостями про стійкі звороти та їх основними характеристиками (ідіоматичність, дослівна неперекладність, наявність компонента з утраченим лексичним значенням, граматична категоріальність, невмотивованість значення, незмінність граматичної форми, сталість компонентного складу, відтворюваність) та цілеспрямоване збагачення їх словника новими лексичними одиницями, вироблення навичок свідомого і вмілого користування мовою. Разом з цим знайомство з фразеологією та різні форми опрацювання фразеологізмів реалізує багато інших завдань, спрямованих на формування в школярів як ключових компетентностей (вивчати, шукати, думати, співробітничати, прийматися за справу, адаптуватись), так і лінгвосоціокультурної компетентності, яка включає соціокультурні, соціолінгвістичні, лінгвокультурологічні, країнознавчі та інші знання, необхідні для здійснення повноцінної міжкультурної взаємодії з представниками інших культурних спільнот та забезпечення “діалогу культур”, під яким прийнято розуміти знання як рідної культури, так і культури інших країн, мова яких вивчається.

Лінгвосоціокультурна компетентність визначається як складний і багатокомпонентний феномен, до складу якого входять такі компоненти (субкомпетентності), як соціолінгвістична компетентність, соціокультурна компетентність та соціальна компетентність, кожен з яких розглядають як сукупність певних знань, навичок і вмінь, а також здатності й готовності до повноцінної участі в процесі міжкультурної комунікації [20, с. 425 – 432] (рис. 1) [11, с. 43].

ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

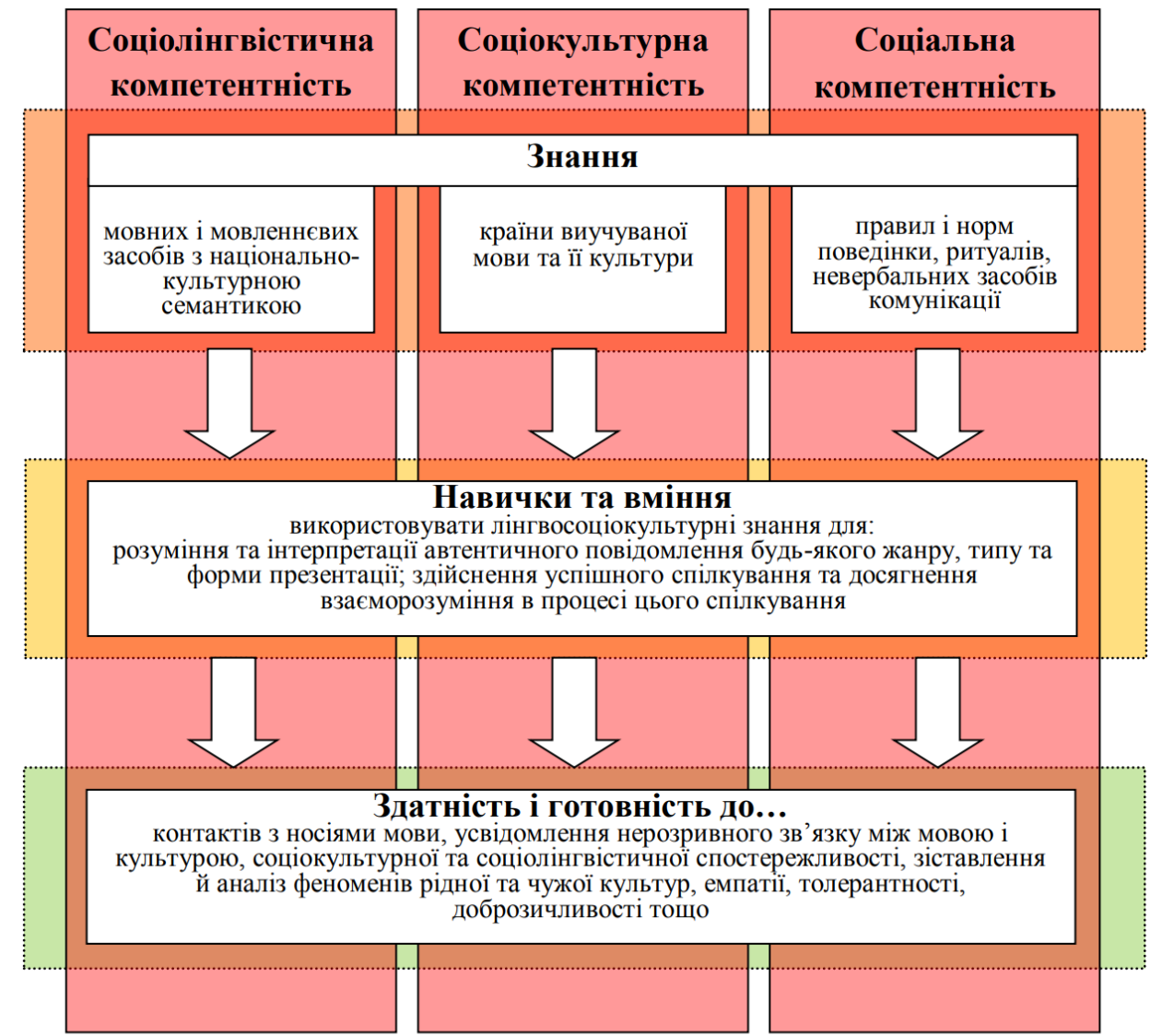

Рис. 1. Склад і структура лінгвосоціокультурної компетентності

Спираючись на основні положення сучасної концепції іншомовної освіти, яка базується на інтегрованому навчанні мови та культури країни, мова якої вивчається, на діалозі рідної та іноземної культур та розглядаючи лінгвосоціокультурну компетентність як якісну характеристику особистості, вважаємо доцільним запропонувати та описати спеціально розроблений комплекс вправ як структурної одиниці методичної організації навчального матеріалу в процесі вивчення фразеології німецької мови старшокласниками в курсі за вибором “Країнознавство Німеччини”.

Під час вибору вправ, під яким розуміємо “цілеспрямовані, взаємопов’язані, запропоновані для виконання учнями в порядку збільшення мовних та операційних труднощів, з урахуванням послідовності формування та вдосконалення мовленнєвих навичок і умінь та характеру реально існуючих актів мовлення” [53, с. 322], дії було враховано такі основні їх характеристики:

- країнознавчо-культурологічна спрямованість завдання;
- комунікативна спрямованість та новизна завдання;
- наявність можливостей застосування різних форм контролю.

Наведемо приклади:

Приклад 1.

Мета вправи: розвивати вміння учнів в структурно організації ФО з рослинним компонентом.

Завдання: Здійсніть розподіл фразеологізмів німецької мови з рослинним компонентом за типами їх структури: 1) ФО, які за своєю формою співпадають із відповідними вільними словосполученнями; 2) ФО з сурядною структурою компонентів; 3) ФО з предикативною структурою; 4) ФО компаративного характеру.

Режим виконання: індивідуальна робота.

Спосіб контролю: обговорення в групі.

*Groß und stark wie ein **Baum**; stark (fest) wie eine **Eiche**; **Kohl** machen; **Kohl** reden; er kann **Bäume** ausreißen; zwischen **Baum** und Borke stecken; den **Spargel** quer essen; das ist starker **Pfeffer!**; wo der **Pfeffer** wächst; **Pfeffer** und Salz; j-n ins **Pfefferland** wünschen.*

Приклад 2.

Мета вправи: формувати навички учнів прогнозувати семантику ФО на основі його вживання в тексті.

Завдання: Визначте значення ФО з компонентом *Petersilie*, яке вона реалізує в тексті.

Режим виконання: парна робота.

Способ контролю: взаємоконтроль.

Der Bursche goß seinem Kommandeur Kaffee ein. “Örtlich beschränkte Kämpfte. Wir haben Gefangene gemacht und elf Panzer vernichtet”.

*“Na, siehste. Laß dir mal nicht die **Petersilie** verhageln. Die kochen auch nur mit Wasser” (G, Hofe. Schlußakkord).*

“Was hast du denn, Kleener?”, fragt mitleidig eine Frau. “Dir hat’ die Petersilie verhagelt?”(H. Jobst. Der Zögling).

Приклад 3.

Мета вправи: розвивати і вдосконалювати вміння учнів користуватися різними видами електронних словників і оперувати лінгами.

*Завдання: З’ясуйте значення ФО з рослинним компонентом **Zitrone** за допомогою електронного словника німецької мови “Wörterbuch für Redensarten und Redewendungen” (<https://www.redensarten-index.de>).*

Режим виконання: індивідуальна робота в режимі он-лайн.

Способ контролю: контроль з боку вчителя.

*Jemanden auspressen / ausquetschen wie eine **Zitrone** – 1. jemanden ausplündern / ausbeuten; jemandem alles nehmen; das Letzte aus jemandem / einer Sache herausholen; jemandem die Kraft nehmen. 2. jemanden verhören / gründlich befragen.*

*1. “Wer seinen Körper auspresst wie eine **Zitrone**, darf sich nicht wundern, wenn ihm bald der Saft ausgeht”; “Müde fühlt er sich mittlerweile, ausgequetscht wie eine **Zitrone**. Ein klassischer Burnout-Fall, würde man heute sagen”; “Wer heute einen Versicherungsvertrag für sein Auto abschließt, wird ausgequetscht wie eine **Zitrone**”; “In der Öffentlichkeit reduzierte man den früheren GM- und VW-Manager auf das Image des gnadenlosen Kostenkillers, der vor allem die Zuliefererindustrie auspresste wie eine **Zitrone**”; “Ich habe den Opel Adam R2 ausgepresst wie eine **Zitrone** und es hat großen Spaß gemacht”; “Wir pressen die Eurozone aus wie eine **Zitrone**. Der Gewinn aber wird nur in Deutschland umverteilt”; “Zwar räumen sie ein, dass es sie natürlich gibt: 'die gestressten*

*Arbeitnehmer, die vom Unternehmen ausgequetscht werden wie eine **Zitrone**.' Aber eben auch das Gegenteil”.*

2. *“Wir haben Julian, einen der Gründer, getroffen und ausgequetscht wie eine **Zitrone**, über ihr Event, ihre Ziele, Content Marketing, ihre Gedanken zu Ecotainment und nachhaltiges Eventmanagement”; “Wir haben den beiden Herren hinter der Theke über die Schulter geschaut und sie bei steigendem Pegel, äh, steigender Laune ausgequetscht wie eine **Zitrone**. Ach ja, ein paar Rezepte für ihre handverlesenen Cocktails und Longdrinks haben sie uns sogar auch verraten”.*

Приклад 4.

Мета вправи: формувати та розвивати лінгвосоціокультурні знання учнів про Німеччину.

Завдання: Прочитайте текст та охарактеризуйте ФО з рослинним компонентом **Kirsche** з точки зору його національно-культурного змісту.

Режим виконання: групова робота.

Спосіб контролю: обговорення в групі.

Marcel Reich-Ranicki: Ein nationales Ereignis

*Heinrich Breloers Fernsehfilm bedeutet Thomas Manns endgültige Heimkehr. Aber natürlich konnte ein so außergewöhnliches Filmvorhaben nicht ganz makellos sein. Thomas und Heinrich Mann waren zwei im höchsten Maß gefährdete und daher – jeder auf seine Art – gefährliche Persönlichkeiten. Sympathisch oder lebenswürdig waren sie nicht, es war mit ihnen nicht gut **Kirschen** essen. Breloers Film hat beide – und das bedauere ich – entschärft und gemildert. Aus zwei leidenden und kämpfenden Männern wurden streckenweise der liebe Onkel Thomas und der liebe Onkel Heinrich. Um es zu überspitzen: Der Film hat zwei Raubtiere gezähmt. (Frankfurter Allgemeine Zeitung, 10.12.2001).*

Приклад 5.

Мета вправи: активізувати лінгвосоціокультурні знання учнів.

Завдання: Виконайте тест.

Режим виконання: індивідуальна робота.

Способ контролю: само- / взаємоконтроль за допомогою ключа.

1. *Ergänzen Sie das Wort, das in den Phraseologismen fehlt. Schreiben Sie das Fehlende in die Lücke.*

- a) *wachsen wie das ... im Winter;*
- b) *indessen das ... wächst, verhungert der Gaul;*
- c) *darüber ist ... gewachsen.*

2. *Schreiben Sie das Wort, in dem ein Fehler vorkommt, richtig auf.*

<i>Falsch</i>	<i>Richtig</i>
<ul style="list-style-type: none"> a) <i>rin in die Kartoffeln, raus aus den Hopfen</i> b) <i>Kohl zeichnen</i> c) <i>den Kümmel aus dem Apfel suchen</i> 	

3. *Ordnen Sie den Phraseologismen die passenden Bedeutungen zu.*

<ul style="list-style-type: none"> 1. <i>Tomaten auf den Augen haben</i> 2. <i>Keine Rose ohne Dornen</i> 3. <i>Total Banane sein</i> 	<ul style="list-style-type: none"> a) <i>alles hat seine Nachteile</i> b) <i>dumm, verrückt, verwirrt</i> c) <i>etwas übersehen, nicht erkennen.</i>
--	---

Підсумовуючи, зазначимо, що ФО з рослинним компонентом мають багатий потенціал для використання їх при вивченні німецької мови, як лексико-граматичної системи, зокрема для створення надійної мовленнєвої платформи для здійснення міжкультурної взаємодії з представниками німецького суспільства.

Висновки до розділу 3

Методика реалізації компетентнісного підходу і формування іншомовної компетентності школярів у сучасній лінгводидактиці становить одну з найбільш активно досліджуваних тем, про що свідчать ґрунтовні наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як П. Білоусенко, О. Біляєв, І. Вихованець, Л. Дворецька, Т. Донченко, О. Горошкіна, А. Границька, Г. Іваницька, Л. Мацько, А. Нікітіна, С. Омельчук, Н. Пашківська, М. Пентилюк, Л. Пироженко, К. Плиско, О. Пометун, О. Савченко, Л. Симоненкова, Г. Шелехова) та багато інших.

Основними методами формування в молоді освітніх компетентностей є: інтерактивне, когнітивно-комунікативне, інтегроване навчання, навчання мови за допомогою тексту, навчання розвитку мовлення, в основі яких лежить психолінгвістична мотивація процесу навчання іноземній мові.

Методика реалізації компетентнісного підходу і формування іншомовної компетентності школярів у сучасній лінгводидактиці спирається на діяльнісний, предметний та мовленнєвий фактори навчання, на сукупність внутрішнього та зовнішнього формування висловлення, які автоматизуються завдяки потреби у спілкуванні, що підкріплюється навичками сприймання та продукування інформації за допомогою мовних засобів.

Одне з провідних місць у сучасній лінгводидактиці займає поняття міжкультурної комунікативної компетенції, як показника здатності людини до ефективного спілкування з представниками різних культур, що забезпечується широкими лінгвокультурологічними знаннями, до складу яких входять такі компоненти, як соціолінгвістична компетентність, соціокультурна компетентність та соціальна компетентність, кожен з яких розглядають як сукупність певних знань, навичок і вмінь, а також здатності й готовності до повноцінної участі в процесі міжкультурної комунікації.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Теорія мови розглядає поняття вторинної номінації як складне явище з характерними для нього властивостями надавати певному конкретному або абстрактному поняттю іншу назву, в якій об'єктивується його оцінка з боку носіїв мови, якому воно належить; вона має в своєму розпорядженні способи комбінувати об'єктивне відображення реалії та відношення названого до нього, яке “нашаровується” на об'єктивний зміст.
2. Мотивуючий компонент відіграє роль свого роду каталізатора, який провокує по типу ланцюгової реакції розвиток деякої події, та власне – виникнення емоційної реакції на позначуване, що перетворюється на емотивно-оцінне відношення, яке, в свою чергу, розширюється до відношення прагматичного, спрямованого на повідомлення про вираження схвалення або несхвалення деякої властивості, про яку і повідомляється в висловленні, що містить найменування, яке включає даний мотивуючий компонент.
3. Як продукт особливого виду вторинної непрямой номінації ФО становлять результат взаємодії декількох факторів їх формування, до яких належать: власне мовний, що полягає в різного роду переосмисленнях, розширенні чи звуженні семантики словоелементів вислову і т. ін.; логіко-синтаксичний, що базується на основі реалізації тих чи інших логіко-семіотичних фігур та позамовний, для якого характерна конденсація словесно-художніх творів.
4. Процес формування вторинної мовної номінації завжди здійснюється в формі його взаємодії з певними фрагментами зовнішнього світу; в основі його механізму лежать образні чинники (метафора, метонімія), результатом яких є перебудова семантичної структури його компонентів. Значення фразеологізмів як знаків вторинної мовної

номінації виводиться на основі взаємодії мовних та позамовних чинників їх творення, які отримують позитивну або негативну оцінку з боку користувачів мови, якій вони належать. Образна основа вторинної номінації служить приводом для ціннісного відношення до позначуваного та вербалізованого через ФО.

5. Вивчення фразеологічних одиниць здійснюється на основі багатого арсеналу дослідницьких методів, які дозволяють здійснити вибір фактичного матеріалу, описати та систематизувати його, визначити особливості компонентної та семантичної структури фразеологізму, встановити генетичні джерела його походження, мовні та позамовні чинники формування стійкого звороту та імпліцитний культурний зміст, виявити денотативне, сигніфікативне, конотативне значення ФО, відтворити історичну мотивованість значення ФО та його первинну внутрішню форму, встановити частотність вживання фразеологізмів у мові, простежити їх функціональні та стилістичні властивості, з'ясувати “культурний зміст” фразеологізмів та визначити їх національно-мовну специфіку.
6. При максимально широкому розумінні культурної специфіки фразеології це поняття інтерпретується як відображення культури народу в дзеркалі його фразеологічного фонду, оскільки він зберігає знання про світ, накопичені протягом усієї історії його існування. Залучення культурного контексту до вивчення фразеологічних одиниць є способом реконструкції їх генезису та функціонування в рамках певної національної спільноти.
7. Національно-культурний фон німецьких фразеологізмів з рослинним компонентом підтримується історичним минулим німецького народу в контексті якого ритуальні форми народної культури (народні обряди, дійства, ритуали, звичаї, повір'я), лексика з національним асоціативним значенням та лексика-символи як своєрідні згорнуті тексти виступають джерелом створення фразеологічних образів для їх подальшого

- використання в знаках вторинної номінації об'єктів навколишнього світу.
8. До основних типів джерел, які створюють національно-культурний фон досліджуваних ФО належать: ритуальні форми народної культури (народні обряди, дійства, ритуали, звичаї, повір'я та под.); фонові лексика (лексика з національним асоціативним значенням); слова-символи як своєрідні згорнуті тексти, відмінність яких визначається переважно особливостями побуту, віросповіданням, географічного положення тощо.
 9. Фразеологізми німецької мови, що мають у своєму складі рослинний компонент з ДСЗ “дерево”, виявляють свою національно-мовну специфіку, що полягає у використанні загальної назви **Baum** – дерево та назв лише чотирьох рослин у процесі вторинної номінації (**Eiche** – дуб, **Buche** – бук, **Haselnuß** – ліщина, **Palme** – пальма), одна з яких позначає нетипове для Німеччини дерево; в способі трансляції національної символіки через мовний знак у вигляді згорнутого тексту міфопоетичного характеру, який імпліцитно міститься у ВФ стійкого звороту; у використанні антропометрично маркованої фразеологічної метафори; в семантичній специфікації рослинних компонентів, зокрема на позначення фізичної сили людини, її поведінки, емоційного стану, сили обставин та ін.
 10. Рослинний компонент фразеологізмів німецької мови з загальним ДСЗ “дерево” створює різні метафоричні образи ВФ одиниць вторинної номінації на основі використання у кожному окремому випадку певної генеральної семи (напр., “фізична сила” – **Eiche**, “любовні стосунки і сексуальність” – **Haseln**, **Palme**, “психоемоційний стан людини” – **Palme**) та її асоціативно-оцінної конотації, що виникає під впливом контекстуального оточення рослинного номінанта в структурі ФО.
 11. Залучення назви тієї чи іншої рослини з ДСЗ “польові культури” здійснюється вибірково та відповідно до їх природних властивостей

шляхом використання того колективного досвіду, якій усвідомлюється мовцями певного колективу та відтворюються у формах мови. Семантика ФО з рослинним компонентом на позначення польових культур охоплює значення “багатство” – **Hopfen, Malz**, “удача” – **Weizen**, “здоров’я” – **Kohl**, а також зорієнтована на опис зовнішнього вигляду людини (**Bohnenstroh, Spargel**), її поведінки (**Petersilie**), у т. ч. по відношенню до іншої людини (**Pfeffer**) або до певної життєвої ситуації (**Kartoffel**).

12. Назви плодів як рослинні компоненти ФО німецької мови самобутно забезпечують їх національно-культурне маркування, оскільки в складі стійкого звороту вони отримують максимально широке витлумачення з урахуванням взаємовідношень мови і культури як двох семіотичних систем. Для назв плодів **Apfel, Birne, Kirsche**, зафіксованих у фразеології німецької мови характерна антропологічна семантика, яку умовно можна поділити на значення, що характеризують поведінку людини та її соціальні контакти (**Apfel, Kirsche**), та значення, що характеризують її розумові здібності (**Birne**).
13. Методика реалізації компетентнісного підходу і формування іншомовної компетентності школярів у сучасній лінгводидактиці, яка охоплює методи проблемного навчання, інтерактивного напряму, когнітивно-комунікативний, метод інтегрованого навчання, навчання мови за допомогою тексту, навчання розвитку мовлення та ін., спирається на діяльнісний, предметний та мовленнєвий фактори навчання, на сукупність внутрішнього та зовнішнього формування висловлення, які автоматизуються завдяки потреби у спілкуванні, що підкріплюється навичками сприймання та продукування інформації за допомогою мовних засобів.
14. Основними методами формування в молоді освітніх компетентностей є: інтерактивне, когнітивно-комунікативне, інтегроване навчання, навчання мови за допомогою тексту, навчання розвитку мовлення, які

спираються на діяльнісний, предметний та мовленнєвий фактори навчання, на сукупність внутрішнього та зовнішнього формування висловлення, які автоматизуються завдяки потреби у спілкуванні, що підкріплюється навичками сприймання та продукування інформації за допомогою мовних засобів.

15. Міжкультурна комунікативна компетенція, як показник здатності людини до ефективного спілкування з представниками різних культур, забезпечується широкими лінгвокультурологічними знаннями, що охоплюють соціолінгвістичну, соціокультурну та соціальну компетентності.

16. Фразеологізми з рослинним компонентом мають багатий лінгводидактичний потенціал для використання їх при вивченні німецької мови, як лексико-граматичної системи, зокрема для створення надійної мовленнєвої платформи для здійснення міжкультурної взаємодії з представниками німецького суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алефіренко М. Ф. (1987). Теоретичні питання фразеології. Харків: Вид-во при ХДУ видавничого об'єднання "Вища школа". 136 с.
2. Алефіренко М. Ф. (1992). Моделювання фразеосемантичної системи як лінгвістична проблема. Мовознавство. № 1. С. 21 – 26.
3. Андреев В. И. (1996). Исследовательский метод обучения. М.: Просвещение. 289 с.
4. Баран А. Я., Зимомря М. І. (1999). Теоретичні основи фразеології. Навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов університетів та педагогічних інститутів. Ужгород. 175 с.
5. Баран Я. А., Зимомря М. І., Білоус О. М., Зимомря І. М. (2008). Фразеологія: знакові величини. Навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов. Вінниця: Нова книга. 256 с.
6. Бацевич Ф. С. (2004). Основи комунікативної лінгвістики. – К.: Видавничий центр "Академія". 342 с.
7. Бенвенист Э. (2002). Общая лингвистика. Пер. с фр. Общ. ред., вступ. ст. и коммент. Ю. С. Степанова. Изд. 2-е, стереотип. М: Едиториал УРСС. 448 с.
8. Головіна Н. Б. (2009). Семантичні інтерпретації денотативного компонента у фразеологізмах зі значенням побажання в німецькій та українській мовах. Слов'янський вісник: Збірник наукових праць. Серія "Філологічні науки" Рівненського інституту слов'янознавства Київського слав'янського університету. Вип. 8. Рівне: РІС КСУ. С. 42 – 49.
9. Гудков Д. Б. (2002). Теория и практика межкультурной коммуникации. М.: Русский язык. 272 с.

10. Гумбольдт В. фон. (2000). Избранные труды по языкознанию [пер. с нем.; общ. ред. Г. В. Рамишвили; послесл. А. В. Гулыги и В. А. Звегинцева]. М.: ОАО ИГ “Прогресс”. 400 с.
11. Дука М. В. (2015). Поняття “лінгвокультурна компетентність” та аналіз методів її формування в педагогічній теорії і практиці. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. № 7 (51). С. 39 – 48.
12. Жуков В. П. (1967). Изучение фразеологии в отечественном языкознании последних лет. Вопросы языкознания. № 5. С. 112.
13. Кочерган М. П. (2006). Основи зіставного мовознавства: підручник. К.: Видавничий центр “Академія”. 424 с.
14. Кочерган М. П. (2010). Зіставне мовознавство: підручник. 3-тє вид. К.: Видавничий центр “Академія”. 464 с. (Серія «Альма-матер»).
15. Кубрякова Е. С. (1997). Теория номинации и словообразования. В кн.: Языковая номинация (виды наименований). М.: Наука. 478 с.
16. Лендел Л. В. (2012). Міжкультурна комунікативна компетенція: проблема цілей і змісту навчання іноземній мові у загальноосвітній школі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія “Педагогіка, соціальна робота”. Випуск 34. С. 104 – 106.
17. Лєснова В. В. (1999). Номінація людини та її рис у східнослов'янських українських говірках. Дис. ... кандидата філологічних наук: 10.02.01 – українська мова. – Київ. 202 с.
18. Майер В. Е. (1979). Деревня и город Германии в XIV – XVI вв. (Развитие производительных сил в Германии). Ленинград. 130 с.
19. Мальцева Д. Г. (1991). Страноведение через фразеологизмы. Пособие по немецкому языку. М.: Высшая школа. 173 с.
20. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. (2013). За загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. – Київ. 590 с.

21. Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Науч. издание. (2001). Под ред. И. А. Стернина. – Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та. 182 с.
22. Неклій С. В. (2019). Фразеологічні одиниці німецької мови з рослинним компонентом у контексті лінгвокультурології [Текст]. Актуальні питання філологічних наук: наукові дискусії. Херсон: Видавничий дім «Гельветика». С. 73 – 77.
23. Неклій С. В. (2019). Рослинна фразеологія німецької мови як засіб формування лінгвосціокультурної компетентності школярів. Пріоритетні напрями європейського наукового простору: пошук студента. Випуск 9. Ізмаїл: Товариство молодих вчених, аспірантів та студентів ІДГУ. С. 93 – 97.
24. Павел В. К. (1983). Лексическая номинация: На материале молдавских народных говоров. Кишинев. 231 с.
25. Пасечник С. Є. Метод концептуального аналізу у сучасних вітчизняних лінгвістичних дослідженнях. [Електронний текст]. Режим доступу: http://movoznavstvo.com.ua/download/pdf/2007_2/32.pdf
26. Пилат О. С. (2006). Символ дерева в міфології народів світу. Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. Вип. 16.4. 124 – 130 с.
27. Потебня А. А. (1922). Мысль и язык. Одесса: Гос. изд-во Украины. 188 с.
28. Потебня А. А. (1986). Из записок по теории словесности. Эстетика и поэтика слова. М.: Искусство. 284 – 464 с.
29. Приходько А. М. (2006). Концепт як об'єкт зіставного мовознавства. Мова. Людина. Світ: До 70-ти річчя професора М. Кочергана. Збірник наукових статей. Відп. ред. Тараненко О. О. К.: Вид. центр КНЛУ. 212 – 220 с.

30. Резнік Н. В., Ткачова О. О. (2013). Проблемне навчання на уроках англійської мови. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. № 12 (271). 208 – 214 с.
31. Ройзензон Л. И. (1973). Лекции по общей и русской фразеологии. Самаркандский ун-т им. А. Навои. Самарканд. 223 с.
32. Стеблин-Каменский М. И. (1976). Миф. М.: Наука. 139 с.
33. Степанов Ю. С. (1997). Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. 824 с.
34. Талько С. В. (2005). Антропометрично марковані метафоричні значення фітонімів та їхній символізм (на матеріалі української та англійської мов). Проблеми зіставної семантики. Збірник наукових статей. Випуск 7. Відп. ред. Кочерган М. П. К.: Вид. центр КНЛУ. С. 436. 218 – 222 с.
35. Тараненко А. А. (1989). Языковая семантика в ее динамических аспектах: (основные семантические процессы). К.: Наукова думка. 256 с.
36. Тараненко О. О. (2000). Номінація. «Українська мова». Енциклопедія. В. М. Русанівський, М. П. Зяблюк. К. 385 – 387 с.
37. Телия В. Н. (1966). Что такое фразеология. М.: Наука. 85с.
38. Телия В. Н. (1986). Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. М.: Наука. 142 с.
39. Телия В. Н. (1998). Номинация. Языкознание. Большой энциклопедический словарь. М.: Большая Российская энциклопедия. 336 – 337 с.
40. Тер – Минасова С. Г. (2000). Язык и межкультурная коммуникация. М.: Русский язык. 317 с.
41. Томахин Г. Д. (1993). Лингвострановедение. Культуроведение и языковая личность. Язык и культура: Вторая международная конференция: Тезисы. К. Ч. 2. 127 – 128 с.

- 42.Топоров В. Н. (2014). Мифология. Статьи для мифологических энциклопедий. Том 2. П – Я. Ред.-сост. А. Григорян. М.: Языки славянской культуры. 536 с.
- 43.Федорчук Н. П. (2016). Немецкие фразеологизмы с компонентами-фитонимами.Режим доступа: <https://conf.grsu.by/alternant2016/index-34.htm>
- 44.Фразеологія в контексті культури. (1999). М.: “Языки русской культуры”. 336 с.
- 45.Яцьків М. (2013). Лінгвокультурна специфіка фразеологізмів української мови (на матеріалі роману Ярослава Дочинця “Криничар”. Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. № 33. Київ. 198 – 205 с.
- 46.Clyne M. Intercultural communication at work: Cultural values in discourse. (1994). Cambridge University Press. 217с.
- 47.Humboldt W., von. (1980). Schriften zur Sprache. Stuttgart: Philipp. 472 S.
- 48.Humboldt W., von. (1998). Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts. Donatella DiCesare. Paderborn; München; Wien; Zürich: Schöningh. 556 S.
- 49.Klemm G. (1994). Die Frauen. Dresden. Bd. 2. 361 S.
- 50.Phraseologismen und Sprichwörter in der modernen deutschen Sprache. Herausgegeben von Silke Gester und Libor Marek. Monographie. – Herausgeber: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2010. Режим доступа: <http://www.sprichwort-plattform.org/attach/Ergebnisse/>
Довідкові джерела
- 51.Ахманова О. С. (1966). Словарь лингвистических терминов. М.: Советская энциклопедия. 608 с.
- 52.Бинович Л. Э. (1995). Немецко-русский фразеологический словарь. М.: Аквариум. 768 с.

- 53.Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков. Сост. Е. Г. Азимов, А. Н. Жукин. (1999). СПб: Златоуст. 472 с.
- 54.Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970 – 1980). Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/>
- 55.Фразеологический словарь русского языка. Составили: Л. А. Войнова, В. П. Жуков, А. И. Молотков, А. И. Федоров. (1987). М.: Сов. энциклопедия. 543 с.
- 56.Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. (1992). Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag. Bd. XI. 864 S.
- 57.Wörterbuch für Redensarten und Redewendungen.Режим доступу: <https://www.redensarten-index.de>
- 58.Zitate und Aussprüche. (1992). Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag. Bd. XII. 827 S.
- ІНТЕРНЕТ-ресурси
59. <http://ec-dejavu.ru/m/Metaphor.html>
- 60.<https://uk.wikipedia.org/Дуб>
- 61.http://www.200stran.ru/symbols_country58.html
- 62.https://uk.wikipedia.org/wiki/Інтерактивне_навчання